

Krähling Edit

A költő és a filológus

Babits Mihály Szophoklész-fordításának dokumentumai Moravcsik Gyula hagyatékában

Moravcsik Gyula hagyatékában, melyet a MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára őriz, van egy vaskos téka, melyben négy Babits-levél, néhány más levél, korrektúrapéldányok, illetve kéziratos bejegyzésekkel tarkított két Szophoklész-fordításkötet is található. Ezek Babits *Oidipus király*- és *Oidipus Kolónosban*-fordításának dokumentumai. A négy, Babbitstól származó levél önmagában is érték, hiszen írójuk keze nyomát őrzi. A következőkben szeretném az önmagukban első olvasatra talán nehezen érthető, összefüggésükből kiszakított leveleket visszahelyezni megírásuk közegébe, és rajtuk keresztül Babits Szophoklész-fordítása kiadásának, s egyúttal a költő és a filológus közös munkájának történetét is felvázolni. A kontextus helyreállításához más forrásokat is felhasználok: az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának gyűjteményét, ahol a Babits-hagyatékot őrzik, a Levelestár más leveleit, Babits *Beszélgetőfüzeteit*, illetve feleségének, Török Sophie-nak naplójegyzeteit.¹

Babits Szophoklész-fordításai párhuzamos, görög–magyar nyelvű kiadásban *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai* című sorozat első darabjaként, fordítójuk halála után, 1942-ben jelentek meg, majd még ugyanebben az évben második kiadásban is a nagyközönség elé kerültek. Moravcsik Gyula a munkásságát rögzítő kéziratos kötetében,² melybe tudományos előmenetelének, egyetemi, konferencia- és ismeretterjesztő előadásainak, nyilvános felszólalásainak adatait, olykor meghívóit, a róluk tudósító kivágatokat vagy éppenséggel teljes szövegét is beragasztotta, olvasható egy meghívó 1940. március 5-ére, az Akadémia palotájának első emeleti üléstermébe, ahol a Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete,

¹ A tanulmány a HUN-REN Moravcsik Gyula Intézet Moravcsik Gyula Emléknapján, 2024. december 13-án elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata, a Moravcsik-hagyatékban található levelek teljes szövegű közlésével. A témánkba vágó, de másutt (nyomtatásban vagy internetes felületen) teljes szöveggel megjelent leveleket nem közöljük újra, csak hivatkozunk rájuk, olykor röviden idézünk belőlük (kivévelt ez alól csak Moravcsik Gyula Babits Mihálynak szóló levelei jelentenek).

Köszönöm Földesi Ferencnek, az MNMCK Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára vezetőjének, hogy írásomról elmondta véleményét és megszívlelendő tanácsokat adott. Köszönöm Buda Attila szerkesztőnek, hogy a *clare et distincte* stiláris parancsáról nem engedett megfélekednem.

² A kéziratos kötet az MTA KIK Kézirattárában őrzött Moravcsik-hagyatékban található (MTA KIK Kézirattár, Ms 2453/1).

közismert rövid nevén a Parthenon Egyesület tartotta 26., tisztújító közgyűlését. A leköszönő elnök, Grósz Emil egyetemi tanár helyére ekkor választották meg Baranyai Lipót jogászt, a Nemzeti Bank korábbi jogtanácsosát, ekkor már elnök-igazgatóját, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és később tiszteleti tagját, aki maga is jól képzett grécista és latinista volt, a klasszikus auktorokat eredetiben is olvasó ember.³ Az új elnök közgyűlési felszólalása még ebben az évben megjelent nyomtatásban *A klasszikus kultúra és a mai ember* címmel, az egyesület kiadásában.⁴ Moravcsik Gyula nemcsak a közgyűlésen vállalt ekkor szerepet, amennyiben előadást tartott *Antik görögység – élő görögység* címmel, hanem az intézőbizottsági tagságot is elfogadta. Az elnöki beszéd nyomtatványához csatolva rövid ismertetés jelent meg az egyesület célkitűzéseiről és konkrét terveiről.⁵ Ezek között szerepelt – Moravcsik Gyula javaslatára – két könyvsorozat megindítása, a *Parthenon-tanulmányok*,⁶ illetve *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai*, mely utóbbinak mintaszerű kiadásában a művelt nagyközönség a válogatott klasszikus remekműveket eredeti nyelven és mellette modern magyar fordításban is olvashatta. A köteteket ennek értelmében rövid, a művet és íróját, a fontosabb szakirodalmat és a korábbi magyar fordításokat ismertető bevezetővel és csak a legszükségesebb jegyzetekkel ellátva képzelték el.

A sorozat szerkesztőbizottságának elnöke Vladár Gábor jogász, kúriai tanácselnök, később igazságügyi miniszter, az MTA levelező tagja lett, tagjai pedig

³ Baranyai Lipótról ld. SÁNDOR, k. n. kézirat.

⁴ Baranyai Lipót e beszédében a szédületes technikai haladás ellenére, vagy éppen ezért lelkiekben-szellemiekben elbizonytalanodott társadalomnak ajánlotta újbóli igazodási pontként a klasszikus kultúrát: „Sublimáltabb gondolkodással és emelkedettebb látókörrrel el fogunk jutni oda, ahol elődeink voltak, ahol ismét üdvös és hasznos harmóniába tudjuk foglalni azt, amit a technika nyújt és azt, ami az ember örökké változatlan belső lényegéből fakad. Hogy mennyi idő alatt és hogyan fog ez végbemenni, nem tudjuk, de érezzük, hogy a tisztulási folyamat megindult és – ha nagy áldozatok árán is – előbbre jut. A harcot a jelenben és a jövőben fogjuk megvívni, de fegyvereink javát a múltból és a múlt keretében elsősorban a klasszikus ókor eszmevilágából fogjuk méríteni, amelynek ereje és soha el nem múló nagysága éppen abban rejlett, hogy felismerte azt, ami az ember örök lényege és felismerte azt is, hogy ezt a változatlan, örök emberi lényegét – a humanumot – hogyan lehet és hogyan kell az élet folyton változó körülményeivel és formáival olyan összhangba hozni, amely az emberiség boldogulását és elégedettségét szolgálja. Ezt sem a jelenből, sem a jövőből megtanulni nem lehet. E végből okulásért csak a múlthoz fordulhatunk; ebben – az okulás lehetőségében – van a klasszikus kultúrának gazdag értéke a ma élő és az eljövendő nemzedékek szempontjából.” BARANYAI 1940, 14–15.

⁵ „Mi a Parthenon?” BARANYAI 1940, a hátsó előzéklapon: „A Parthenon 1941-ben két könyvsorozatot indít meg. Az egyiknek keretében görög és latin klasszikusokat kíván mintaszerű kétnyelvű kiadásban a nagyközönség elé bocsátani: a fordításra a legkiválóbb költőinket, íróinkat és tudósainkat nyerte meg. A másik sorozat mintegy 100 oldalas kis kötetekben az ókor és napjaink szellemi és tárgyi kapcsolatait óhajtja élénk essaikben a művelt magyar ember elé tárni.” A korábbi és későbbi hasonló kezdeményezésekről ld. RITOÓK 2001.

⁶ A *Parthenon-tanulmányok* harmadik darabjaként látott napvilágot például Borzsák István közismert esszéje, *A latin nyelv szelleme* 1942-ben; de a sorozat szerzői közt ott találjuk mások mellett Halasy-Nagy Józsefet, Szabó Árpádot, Tomasz Jenőt, Dobrovits Aladárt is.

Balogh József, Huszti József, Radvánszky Antal báró és Moravcsik Gyula voltak. A kiadói és nyomdai munkát a Franklin Társulat vállalta, a szerkesztési szabályzatot – elejtett megjegyzéseiből, mondataiból, illetve a szabályzat görög mintaközléséből következően – valószínűleg Moravcsik Gyula állította össze (a *Szabályzat* nyomtatásban is megjelent, de csak a felelős kiadót, Vladár Gábort tünteti föl).⁷ A kiadássorozatban 1941-től 1943-ig összesen nyolc klasszikus szerző művei jelentek meg tíz kötetben.⁸ Moravcsik a Szophoklész-kötet mellett Arisztotelész *Nikomachosi ethika* (fordította és magyarázta Szabó Miklós), illetve Marcus Aurelius *Elmélkedések* című művének (fordította és magyarázta Huszti József) bilingvis kiadását szerkesztette, továbbá közreadott egy saját válogatást is *A papiruszok világából* címmel. Az általa gondozott görög–magyar kötetek a Szophoklész-fordítások kivételével mind prózai alkotások, fordítójuk elsősorban filológus volt.

Mielőtt a sorozat első kötetére, Szophoklész *Oidipus király* és *Oidipus Kolonosban* című drámáinak magyar–görög kiadására, illetve az ennek kapcsán született levelekre térnénk, érdemes röviden a szerkesztőbizottság másik tagjának, Balogh Józsefnek a szerepéről is szólni. Balogh József klasszika-filológus, irodalomtörténész, lapszerkesztő, 1935-ig a Magyar Szemle Társaság főtítkára, a *Magyar Szemle* folyóirat szerkesztője, Bethlen István köréhez tartozott, később a francia és angol irányultság erősítésére, a magyar kulturális értékeket Európával jobban megismertető, a *Nouvelle Revue de Hongrie* (1932–1944),⁹ illetve a *Hungarian Quarterly* (1936–1942) folyóiratok felelős szerkesztője, majd egyedüli szerkesztője. Igazi mozgató ember, akinek terepe a kulturális közélet szervezése, az egymással jól együttműködni tudó emberek összehozása volt (az aglegény Balogh otthonában állítólag kitűnő konyhát vitt, s szinte mindig asztalához ültetett olyan embereket, akikről feltételezte, meg fogják érteni egymást, jól együtt tudnának dolgozni, vagy szükségük van egymásra);¹⁰ de Szent Ágoston *Vallomásainak* fordítója is (ami szintén e könyvsorozatban jelent meg ’43-ban; javított kiadásban, a sorozat utolsó darabjaként 1944-ben). Babits több kötetének (a *Dante, Bevezetés a Divina Commedia olvasásához* című *Magyar Szemle*-kiadványnak, az *Amor sanctus* himnuszfordítás-gyűjteménynek és a Szophoklész-fordításoknak is) előmozdítója.¹¹ Moravcsik Gyula hagyatékában is több levele található a kétnyelvű klasszikusok kiadásával kapcsolatban. A katolizált Balogh József 1944-ben máig

⁷ [MORAVCSIK] 1941.

⁸ Sophoklész drámái (ford. Babits Mihály, 1942, 2. kiad. 1942); PLAUTUS, *A hetvenkedő katona* (ford. Devecseri Gábor, 1942); ARISTOTELES, *Nikomachosi ethika* (ford., magy. Szabó Miklós, 1942); *A papiruszok világából* (ford., magy. Moravcsik Gyula, 1942); Szent Ágoston *Vallomásai* I–II (ford., magy. Balogh József, 1943; 2. jav. kiad. 1944); Marcus AURELIUS, *Elmélkedések* (ford., magy. Huszti József, 1943); TACITUS, *Agricola / Germania* (ford., magy. Szabó Árpád, 1943, 2. kiad. 1943); TACITUS, *Tiberius és kora Kr. u. 14–19 [Annales I–II]* (ford., magy. Péter Gyula, 1943).

⁹ FARKAS 2004.

¹⁰ BORZSÁK 1954, 144; HAFNER 2007, 932–933.

¹¹ KABDEBŐ 1983, 185.

tisztázatlan körülmények között hunyt el, a „spiritus rector” halálával pedig a kiadássorozatnak is vége lett. Moravcsik Gyulának a könyvsorozatban való szerkesztői részvétele egybeesett pályája kiteljesedésével: a fővárosi értelmiségi közéletben való szereplésével, különféle egyesületi és társasági,¹² illetve akadémiai levelező tagságával (1935), az egyetemi tanszék vezetésének átvételével (1936) – de közbeszólt a háború, Balogh József halála, majd az új világ kibontakozása, ezzel együtt a szélesebben vett értelmiségi közélet elhalása. Megmaradt a szűkebbre szabott egyetemi és akadémiai világ, ahová Moravcsik Gyula is visszahúzódott, és amely valószínűleg emberi-tudósi alkatának is jobban megfelelt.

A bilingvis kötet két drámafordítása közül az *Oidipus királyé* nem volt új: először 1924-ben jelent meg, mégpedig júliusban, a *Nyugat* hasábjain, majd néhány évvel később, 1931-ben az *Oedipus király és egyéb műfordítások* című kötetben, az Athenaeum kiadásában.¹³ Az inspirációban bizonyára az is benne volt, hogy – Babits felesége, Török Sophie 1924. február 16-i naptári jegyzete szerint – megnézték a Nemzetiben az *Oidipusz király* című darabot, Csiky Gergely fordításában, Lavotta Rezső zenéjével, Rádai Dénes rendezésében.¹⁴ Babits Mihályné 1940. február 17-én ismét a Nemzetivel kapcsolatos feljegyzést írt: „Szürke bundát vettem, 1000 pengőt kaptunk Nemzetitől”. Babits Mihály ugyanis 1939 végén Németh Antal igazgató kérésére vállalta, hogy lefordítja az *Oidipus Kolónosban-t* is; az igazgató 1940. január 2-án levélben¹⁵ köszönte meg Babits döntését, s ígéretet tett a honorárium-előleg átutaltatására.¹⁶ Balogh József 1940. augusztus 30-án, Babitshoz intézett leveléből tudjuk, hogy az előadás premierjét 1941 januárjára tűzte ki a Nemzeti Színház – a fordításnak tehát ekkorra meg kellene jelennie, amihez a tördelést 1940 októberében el kellett volna kezdeni, miután még előzőleg, szeptemberig a kiadás jogát a Franklin megszerezte az Athenaeumtól. Az eredeti terv az volt, hogy mindkét kiadó közzéteszi a két drámafordítást, mégpedig a színházi premierrel egyidejűleg. Németh Antal rendező a kardalokat (már, amit egyáltalán meghagy az előadásban)¹⁷ Veress Sándor zenéjére énekelteni is óhajtott.¹⁸ Az Athenaeum végül elállt a megjelentetéstől,¹⁹ a Nemzeti Színház bemutatójára pedig csak 1943-ban került sor.

¹² Ld. az egyesületi és társasági tagságok felsorolását kéziratos kötetében: MTA KIK Kézirattár, Ms 2453/1, f. 20r.

¹³ BABITS 1924; BABITS [1931].

¹⁴ PAPP 2010, I 187.

¹⁵ MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/1976/18. Szövegét közli SÍPOS 1999, II 708.

¹⁶ PAPP 2010, II 842.

¹⁷ Erről ld. Babits megjegyzését: BELIA 1980, II 115.

¹⁸ „Illyés Gyulával úgy állapodtunk meg, hogy ő beszélné a matinén a fordításodról. Sophoklesről még keresünk alkalmas előadót. Meglepetve hallottam Németh Antaltól, hogy a kórusokat Veress Sándor zenéjére énekelteni óhajtja. Ez persze azt tenné szükségessé, hogy a szövegeket részben vagy egészben a közönség kezébe adjuk, különben semmit sem fog érteni belőle.” Balogh József levele Babits Mihálynak. Budapest, 1940. augusztus 30. MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/203/47. <https://copia.oszk.hu/levelek/balogh-jozsef-babits-mihalyhoz-49/> (letöltve: 2025. 06. 05.)

¹⁹ BELIA 1980, II 345–346.

Ez a műfordítás az utolsó volt Babits tollából.²⁰ Tíz évvel az 1933-ban megjelent *Amor sanctus* himnuszfordítás-kötet után, a *Nyugat* utódjában, a *Magyar Csillag* 1943. évi első számában Balogh József – nekrológ gyanánt is – közölte a kötet kapcsán akkor váltott leveleiket, megtoldva egy jóval későbbivel, amelyben Szent Ambrus születésének 1600. évfordulóján, 1940-ben a róla tervezett tanulmányára készülve, az *Iam hora surgit tertia...* kezdetű himnusz fordítására kérte meg Babitsot. A költő így válaszolt neki 1940. január 10-én:

„Nagyon szerettem volna kívánságotnak és szíves várakozásodnak megfelelő értelemben válaszolni. De hogyan merhettem volna ígéretet tenni? Hisz a munkaképességemet csökkentő egyéb akadályokhoz még az is hozzájárult, hogy sok idő futott le azóta, mióta a himnuszokat fordítottam, egészen eltávolodtam ettől a munkától, s egyáltalán a műfordítás gyakorlatától is, sőt el is határoztam magamban, hogy többet nem fordítok, hisz alig van már annyi időm ebben az életben, hogy ami személyes mondanivalóm maradt, még megírhasam.”²¹

Az *Oidipus Kolónosban*-nal Babits mindazonáltal kivételt tett. Beszélgetőfüzeteiben két alkalommal is említi (nem minden indulat nélkül): csak azért vállalta a munkát, hogy ne legyen kerékkötője a Nemzeti Színház tervének, hogy a két Szophoklész-drámát egyetlen estén adják elő. A fordítással – nagybetegen, testi-lelki bajoktól gyötörve, beszédre képtelenül, műtetre készülve – jókora késéssel, 1940 novemberére készült el.²² A Nemzeti Színház titkára, Liszt Nándor 1940. november 22-én, a Siesta szanatóriumba címzett levelet Babits részére: „A Nagyságos Asszony most szólt be hozzám telefonon, hogy az „Oidipos” fordítás elkészült. Hálásan köszönjük, hogy Író Úr gyengélkedése ellenére is befejezte a nagy munkát. Tisztelettel kérjük, hogy a fordítást méltóztassék küldöncünknek átadni.”

²⁰ Németh Antal később, 1941. április 28-i levelében még egy drámafordításra megkérte Babitsot, azzal, hogy maga választhatja meg, mi legyen az. Betegségében átmeneti javulás állt be, és képesnek érezte magát, hogy elkészítse; a kezelések miatt pedig nagy szüksége lett volna a honoráriumra. BELIA 1980, II 363 és 411–412; MNMKG OSZK Kézirattár, Fond III/949/1. Szövegét közli SIPOS 1999, II 739. A honoráriumról ld. ugyanitt Németh Antal levelét Babits Mihálynak. Budapest, 1941. július 21. SIPOS 1999, II 746.

²¹ BALOGH 1943. jan. 1., 24. Balogh visszaemlékezésére Babits Mihályné visszautasítólag válaszolt (BABITSNÉ 1943), erre a folyóirat Balogh viszonzását is közölte (BALOGH 1943. febr. 15.), majd véget vetett a vitának.

²² „Ma készültem csak el Oedipusszal [...] Aztán most majd igazán hozzá fogok a nagy novelához, olyan dühös vagyok erre az Oedipusra. Ez az első írásom amely teljesen terméketlen, gyűmölcsstelen volt számomra. Az első Oedipusnak sokat köszönhetek, sok felfedezést. Ezt már teljes fölénnyel csináltam, a szó legrosszabb értelmében. Azért vállaltam, hogy ne akadályozzam meg az Oedipus Király előadását.” BELIA 1980, II 148. (1940. november 13–17.). Ld. még: BELIA 1980, II 166, 274.

A levél alján Babits Mihály autográf feljegyzése: „61 lapos kéziratot átadtam. Babits”.²³

A Szophoklész-drámák kiadása ezek után hónapokig nem haladt előre. 1941 elejétől Babits számára orvosi kezelések következtek. A tavasz beköszöntével, március 3-án került sor akadémiai székfoglalójára, amelyen a *Coloneus* fordításának részleteit távollétében Rédey Tivadar olvasta föl.²⁴ Babits a dráma fordításának kéziratát és a kiadó aláírt szerződését 1941. április 15-én küldte el Vladár Gábornak, *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai* szerkesztőbizottsága elnökének, kérve, hogy a szöveg kiszedését a *Coloneusszal* kezdjék.²⁵ Másnap, 1941. április 16-án Balogh József elnézést kérő levelet menesztett Babits Mihálynak, amelyből kiderül, hogy a magyar fordítást a Parthenon Egyesületnek igencsak sürgetnie kellett, hiszen a görög szöveg nyomdai szedése már megindult.²⁶ A kéziratot április 22-én Balogh József juttatta el Moravcsik Gyulának azzal a kéréssel, hogy – mint a kötet szerkesztője – az imprimálásig a nyomdával és a szerzővel való levelezést ő vegye át.²⁷ Moravcsik Gyula ekkor írt először Babits Mihálynak, a következő hónapokban pedig néhány hetente, összesen négy alkalommal váltottak levelet egymással. Moravcsik leveleire Babits több ízben is csak nagy késsedelemmel tudott válaszolni. Nehéz időszak volt ez a számára, mert újabb kórházi kezelésre és műtetre szorult. A kötet kiadásának eredeti, 1941. júniusi határidejét nem lehetett tartani.

Babits négy autográf levele Moravcsik Gyula levelezésében, külön tékába gyűjtve található, a kiadás kapcsán keletkezett, illetve Babitsra vonatkozó egyéb

²³ Liszt Nándor levele Babits Mihálynak. Budapest, 1940. november 22. MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/845. <https://copia.oszk.hu/levelek/liszt-nandor-babits-mihalyhoz/> (letöltve: 2025. 06. 05.) – A 61 lapos gépirat (melyet Babits maga kezdett el gépelni; ld. BELIA 1980, II 138, 30. jz.) az OSZK Kézirattárának Babits-hagyatékában található: MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/2282.

²⁴ Babits Mihály székfoglalójáról ld.: *Magyar Országos Tudósító*, XXIII évf. 60. sz., hetedik kiadás, 1941. márc. 3. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1941_03_1/?pg=23&layout=s (letöltve: 2025. 10. 12.); továbbá MELICH 1941. Köszönöm Buda Attilának, hogy erre a körülményre felhívta a figyelmemet.

²⁵ Babits Mihály levele Vladár Gábornak. Esztergom, 1941. április 15. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/9. Mivel Babits kéziratának és levelezésének katalógusa (ld. a 28. jegyzetet) e levelet nem ismeri, cikkünk függelékében teljes szöveggel közöljük.

²⁶ Balogh József levele Babits Mihálynak. Budapest, 1941. április 16. MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/203/48. <https://copia.oszk.hu/levelek/balogh-jozsef-babits-mihalyhoz-49/> (letöltve: 2025. 06. 12.) – Babits kérését, hogy a *Coloneus* görög szövegének kiszedésével kezdjék a munkát, nyomdai nehézségek (papírhány, illetve az egyetlen görög betűkészlet) és az idő sürgetése miatt sem lehetett figyelembe venni. Ld. erről: Balogh József levele Babits Mihálynak. Budapest, 1941. május 13. MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/203/49. <https://copia.oszk.hu/levelek/balogh-jozsef-babits-mihalyhoz-51/> (letöltve: 2025. 06. 12.)

²⁷ Balogh József levele Moravcsik Gyulának. Budapest, 1942. április 22. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/13. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

kéziratokkal és nyomtatványokkal együtt.²⁸ Moravcsik Babitsnak írt négy levele közül az elsőnek indigóval gépelt másolata szintén megvan a Moravcsik-hagyatékban; a többi három, géppel írt levelet, illetve az első levél eredeti gépiratát viszont az OSZK Kézirattárának Babits-hagyatéka őrzi.²⁹ Ezeket Babits Mihály kézíratainak és leveleinek négykötetes katalógusa mint a Franklin Társulat leveleit tartja számon Moravcsik Gyula aláírásával;³⁰ valójában azonban ezek nem a kiadó és nyomda, hanem Moravcsik Gyula szerkesztő levelei, aki a Parthenon Egyesület képviselőjeként vett részt a munkában.

A szerkesztő 1941. április 23-i első levelében tájékoztatta Babitsot a kiadás ügyének állásáról.

„Balogh József kedves barátom ma megküldte nekem az „Oidipus Kolonosban” kéziratát és Kolléga Úr levelének másolatát, minthogy a Szophoklész-kötet szerkesztői teendőivel engem bizott meg a szerkesztőbizottság. Így sietek tájékoztatni a munka jelen állásáról. Az Oidipus király görög szövegét még húsvét [április 13.] előtt nyomdába adtuk s az már ki is van szedve. A „Parthenon-Könyvek szabályzata” értelmében, amelynek egy példányát ide mellékelem, legjobbnak láttuk, ha a legújabb Masqueray-féle szöveget szedetjük ki, amely modern helyesírással készült. E szöveg korrekturáját elvégeztem, s a közel jövőben várom a javított hasábos lenyomatát. A fordítás szintén nyomdában van (az Athenaeumnál megjelent kötetből) s remélhetőleg rövidesen azt is megkapjuk. Az egyöntetűség kedvéért bizonyos kis technikai változtatásokat eszközöltünk rajta, amint szabályzatunk megkívánta. Mihelyt a két szöveg már kijavított hasábos korrekturáját megkapom, el fogom juttatni azt. Természetesen amennyiben a görög szövegen valami módosítás látszanék szükségesnek, az a korrekturában keresztül vihető, de ez esetben célszerű lenne jegyzetben a Masqueray-féle szövegtől való eltéréseket – szabályzatunk értelmében – megjelölni. Minthogy a Franklin-Társulat a most hozott görög betűkből csak kisebb készlettel rendelkezik, az „Oidipus Kolonosban” görög szövegének szedéséhez csak akkor tud hozzákezdeni, ha az „Oidipus király” megfelelő ivateit előbb kinyomtatja s így a görög betűanyag felszabadul az új szedés számára.”³¹

²⁸ MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/1–42. A négy Babits-levél a Babits-kéziratok és -levelek katalógusában: CSÉVE, PAPP 1993, II 135 (3009–3012 sz. tételek).

²⁹ MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/921/1–4. [\(https://copia.oszk.hu/kereso/#t=Levelek&category=Babits%20Mih%C3%A1ly&category=Ady%E2%80%93L%C3%A9da&szerzo=Moravcsik%20Gyula%20\(1892-1972\)\)](https://copia.oszk.hu/kereso/#t=Levelek&category=Babits%20Mih%C3%A1ly&category=Ady%E2%80%93L%C3%A9da&szerzo=Moravcsik%20Gyula%20(1892-1972)) (letöltve: 2025. 06. 05.)

³⁰ CSÉVE, PAPP 1993, III 10–11 (5980–5981. sz. tételek).

³¹ Moravcsik Gyula levele Babits Mihálynak. Budapest, 1941. április 23. Gépirat indigós másolata. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/18. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

A kétnyelvű kiadás munkálatainak nehézségei ekkor váltak nyilvánvalóvá. Babits, a korábban a *Nyugat*-ban és az Athenaeumnál megjelent magyar fordításának alapjául Édouard Tournier 1867-es párizsi Szophoklész-kiadásának harmadik, 1886-ban megjelent változatát vette.³² Ez a kötet iskolai használatra készült.³³ A Parthenon kétnyelvű kötete szöveggondozása és szerkesztése első lépéseként azonban a (Tournier közölte görög szövegen nyugvó) Babits-fordítást – a fordító megkérdezése nélkül – összepárosították Paul Masqueray kritikai Szophoklész-kiadásának görög szövegével, amely a Guillaume Budé-sorozatban második kiadásban, 1929–34-ben jelent meg. Ez volt akkoriban a legfrissebb kritikai kiadás, amely alapvetően tudományos célokat szolgált.³⁴ A Masqueray-féle görög szövegváltozatot a nyomdával előre ki is szedették. Erről a kész helyzetről tájékoztatta levelében Moravcsik Gyula Babits Mihályt. Babits azonban – Vladár Gábornak írt levele tanúsága szerint – fordításában bizonyos helyeknél a különféle kiadásoknak a romlott görög szöveg helyreállítására javasolt javításaiából, szövegvariánsaiból szabadon, költői intencióinak megfelelően válogatott. Fordítását nem filológiai produktumnak, hanem saját jogú költői szövegnek tekintette; az olvasóközönséget a fordítás alapjául szolgáló szövegváltozatokról – hiszen a dráma gondolati-érzelmi kohéziója megmaradt – nem tartotta fontosnak tájékoztatni. Mivel a *Nyugat* korábbi *Oidipus király*-közlése egynyelvű kiadás volt, ott erre nem is volt szükség. A Parthenon kétnyelvű kiadásához azonban, melyet a szerkesztők filológiailag egységesnek képzeltek el (a görög szöveg egyetlen szövegkiadáshoz igazodik, a fordítás pedig ennek a kiadásnak a szövegét adja vissza) a Babits-féle elgondolás nem illett. Az a helyzet állt ugyanis elő, hogy Babits fordításának egyes sorai, olykor sorrendje sem felelt meg a vele párhuzamosan megjelentetni szánt, Masqueray-féle kritikai kiadás alapul szolgáló görög szövegnek. Babits ezt úgy kívánta orvosolni, hogy a saját magyar fordítáásszövegét teszi meg alapszövegnek, s ehhez

³² TOURNIER, DESROUSSEAUX 1886.

³³ A görög textus alapvetően a firenzei Laurentianus XXXII, 9 (L jelű) kódex szövegahagyományán nyugvó, Wilhelm Dindorf (1802–1883) által megállapított szövegváltozat, melyet kis kritikai apparátus kísér, de csak a fontosabb helyeken közli a megfontolásra érdemes más szövegváltozatokat vagy -javításokat. Emellett bővebb grammatikai és fordítási segédlet, továbbá nem túl részletes metrikai útmutató is helyet kapott a kötetben. – A kiadás jellegét tekintve az egyetemi oktatásban Magyarországon ma is használatos, latin szövegek tanulmányozását segítő *Auctores Latini* sorozat köteteire emlékeztet. A második világháború előtti időkben, amikor a gimnáziumokban nyolc éven keresztül tanítottak latint és görögöt is, az ehhez hasonló szövegkiadások általánosak voltak. Babits latintanárra is volt – bizonyára magától értetődő volt számára, hogy fordításához efféle kiadványt vegyen alapul.

³⁴ MASQUERAY 1928–1929. – Ez a kiadás is az L jelű kódex szövegét tekinti legfontosabbnak, de minden egyes szövegváltozatot mérlegel, és a szövegahagyomány másik fontos ágát, melyet a Parisinus 2712 (A jelű) kódex képvisel, továbbá az évszázadok során keletkezett lapszéli tudós jegyzeteket, a szkholonokat, illetve a 19. század végén publikált papyrus-töredékeket is tekintetbe veszi a mértékadó görög szöveg megállapításánál. A kritikai apparátusban minden szövegtérést, illetve sok javítási kísérletet közöl; grammatikai és fordítási segédletet nem tartalmaz, ellenben – prózában – teljes francia fordítást ad.

idomítja a görög textust. Ezért kérte vissza Vladár Gábornak címzett levelében a *Coloneus* kiszedett magyar fordítását, hogy annak alapján állapíthassa majd meg a mellé nyomandó görög szöveget. Vagyis – *horribile dictu* – bizonyos kétséges helyeken a kritikai jegyzetekben közölt szövegvariánsokat (melyeket adott esetben fordításában felhasznált) beemelte volna a Parthenon-kiadás görög főszövegébe, noha a közölni kívánt, Masqueray által megállapított szövegben ott más szó(alak) állt; ezáltal egy következtelen, filológiaiilag megalapozatlan, soha nem létezett görög szövegváltozatot hozott volna létre: „Azt kérem azonban, méltóztassék először a mellékelt „kolonosi” Oedipust venni szedésbe, minthogy ebből nincsen nálam másodpéldány, s így a mellényomandó görög szöveget csak akkor tudom véglegesen megállapítani, ha a kéziratot (a korrektúrával együtt) visszakapom. (A görög szöveg megállapításánál ugyanis szükségem van a fordításra, mert helyenként különböző variánsokat használtam.)”³⁵ Ez az eljárás a Parthenon kétnyelvű kiadása filológiai elveinek nem felelt meg.

Moravcsik Gyula 1941. május 3-i levelében beszámol arról, hogy az *Oidipus király* görög és magyar szövege ki van szedve, ő mint szerkesztő mindkettőt kijavítva hamarosan megküldi, mellékelve a sorozat kiadásának *Szabályzatát* a Masqueray-féle kiadással együtt. Ugyanebben a levélben kéri Babbitstól a Bevezetés szövegét is, mert azt a görög–magyar párhuzamos szöveggel együtt kell betördelni.³⁶ Minden bizonnyal a javítás során szembesült Moravcsik Gyula a görög szöveg és magyar megfelelője közötti eltérésekkel. Ezekre nézve 1941. május 10-i levelében tette meg Babitsnak javaslatát (a *Szabályzat* értelmében): „Intencionknak legjobban megfelelné, ha a görög szöveg változatlanul maradhatna s – ha szükséges – a fordítás alkalmazkodnék ahhoz [vagyis Babits írja át korábban nyomtatásban kétszer már megjelent fordítását – KE]. Ha azonban a görög szövegen esetleg más kiadások variánsai alapján valami változtatás esnék, úgy azt kérnénk, hogy az ilyen, a Masqueray-féle szövegtől eltérő szövegvariánsok a kötet végén jegyzetben soroltassanak fel.”³⁷ Moravcsik Gyula aprólékos munkával végig is nézte az *Oidipus Rex* és az *Oidipus Coloneus* görög szövegét, hagyatékában pedig megtalálható a szóban forgó, eltérő locusok felsorolása (kézírásos és gépelt változatban is): „A Babits Mihály fordításának alapul szolgáló görög szöveg eltérései a jelen kiadásban közölt Masqueray-féle szövegtől” címmel.³⁸

³⁵ Babits Mihály levele Vladár Gábornak. Ld. a 25. sz. jegyzetet. – Babits fordítói attitűdjének szemléltetésére ld. a Függelék végére illesztett példát.

³⁶ Moravcsik Gyula levele Babits Mihálynak. Budapest, 1941. május 3. MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/921/2. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

³⁷ Moravcsik Gyula levele Babits Mihálynak. 1941. május 10. MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/921/3. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

³⁸ „A Babits Mihály fordításának alapul szolgáló görög szöveg eltérései a jelen kiadásban közölt Masqueray-féle szövegtől”. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/33–34. A két, nem egészen azonos változatban, kézírással és gépirással is fennmaradt iratról nem dönthető el egyértelműen, hogy Moravcsik Gyulától vagy Devecseri Gábor kezétől származik-e, aki Babitsné felkérésére a kötet második kiadásában működött közre. Erről ld. később.

E listában nemcsak a Babits által a fordításhoz használt Tournier-féle kiadás szövegváltozatai vannak feltüntetve, hanem Benthley, Wolff, Elmsley, Nauck konjektúrái is.

1941 tavaszán azonban még csak az *Oidipus Rex* korrigálása folyt, amit Babitsnak újabb kórházi kezelés miatt félbe is kellett szakítania. Mikor újra nekifogott, a késlekedést magyarázó levelet kezdett fogalmazni Moravcsik Gyulának: „[...] A munka legnagyobb részével ugyanis már készen voltam, s csupán a görög szöveg átnézésének egy része volt hátra, melyet különben a Tanár Úr oly gondnal és az én fordításomhoz oly aggodalmasan alkalkalmazkodva (sic!) állított a magyar mellé hogy nem győzök újból és újból köszönetet mondani) mikor váratlanul fájdalmain annyira súlyosbodtak hogy ismét teljesen munkaképtelenné váltam, sőt sőt (sic!) egy időre le kellett mennem az itteni kórházba. [...]”³⁹ Június elején Illyés Gyula⁴⁰ Babitsnál járt Esztergomban, és a betegágy mellett tornyosuló majdnem kész korrektúrahalmot „valósággal erőszakkal elragadva” eljuttatta Balogh Józsefnek.

A korrektúrát Balogh egy levél kíséretében küldte meg Moravcsiknak.⁴¹ Hiányolta a Bevezetés szövegét, melyet – a *Szabályzat*ban megfogalmazott filológiai elvek értelmében komponálva – szintén Babitstól vártak, s amelyet már Moravcsik is kért tőle, hiszen a tördelést csak a Bevezetés szövegével együtt lehetett megkezdni. Balogh ezek után úgy határozott, hogy ezt Moravcsiknak kell megírnia.

Babits a félben maradt fogalmazvány után magyarázó levelet is küldött a professzornak,⁴² s egyúttal elküldte a Bevezetés szövegét is. *Beszélgetőfüzeteiből* tudjuk, hogy május folyamán foglalkozott a megírásával, s hozzá – Belia György jegyzete alapján – egy „német nyelvű irodalomtörténetet” használt. Ennek Szophoklészről szóló részét feleségével felváltva maga gépelte ki a Devecseri Gábertől kölcsön kapott kötetből.⁴³ Mivel a Babits-kézirat-katalógus e bevezetés kéziratát nem ismeri, feltehetőleg nem is maradt fenn, így utólag nem lehet rekonstruálni, mit tartalmazott. Azt sem tudjuk, hogy a Moravcsik Gyulának megküldött Bevezetés ez volt-e vagy sem. A bilingvis kiadásokban megjelent bevezető végül az első egységét (I.) kivéve szó szerint megegyezik Babits 1936-

³⁹ Babits Mihály levele Moravcsik Gyulának. K. n. Befejezetlen fogalmazvány. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/2. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁴⁰ Illyés Gyula szerepéről ld. a 18. sz. jegyzetet.

⁴¹ Balogh József levele Moravcsik Gyulának. 1941. június 14. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/14. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁴² Babits Mihály levele Moravcsik Gyulának. K. n. [1941. június 12.]. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/3. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁴³ BELIA 1980, II 340, 29. jz. és 356, 26. jz. – Mivel a „német nyelvű irodalomtörténet” Szophoklészre vonatkozó részét közlés előtt magyarra is le kellett volna fordítani, valószínűbbnek tartom, hogy nem német nyelvű, hanem inkább német szerzőjű irodalomtörténetről lehet szó; esetleg Paul Wiegler kétkötetes világirodalom-történetéről, mely Benedek Marcell fordításában és átdolgozásában jelent meg a Révai Testvérek kiadásában, 1921-ben.

ban napvilágot látott európai irodalomtörténetének Szophoklészre vonatkozó részével, s mint ilyen, a *Szabályzat*nak egyáltalán nem felelt meg.⁴⁴

A magyarázó levéllel egyidejűleg küldte el Babits a kardalok tagolására vonatkozó feljegyzéseit is (melyeket halála után Babitsné Balogh József közvetítésével visszakért Moravcsik Gyulától⁴⁵ – de nyomukat nem találtam Babits kézíratainak katalógusában), illetve nagyon udvariasan közli, hogy felülbírált Moravcsiknak a magyar szöveg helyesírásában végbevitt javításai egy részét. Meglepetve tapasztalta ugyanis, hogy Moravcsik Gyula nemcsak a görög szöveg korrigálását végezte el, illetve a fordítástól való eltéréseit jegyezte fel, hanem a magyar szöveg helyesírását is javította. Babits udvarias leveleiből nem, de *Beszélgetőfüzeteinek* feljegyzéseiből kiderül, hogy a *Szabályzat* helyesírási felfogását (amely egyébként a hivatalos akadémiai helyesírás volt) túlságosan merevnek tartotta. Meglepte továbbá, hogy Moravcsik Gyula a korábban nyomtatásban megjelent latinus „Oedipus” névalakot mindenütt a görögös „Oidipus”-ra javította – pedig a professzor csak a *Szabályzatot* követte:

„Képzeld,⁴⁶ Moravcsik (sic!) egyetemi tanár úr végigkorrigálta az én fordításomat, helyesírási szempontból / Lusta vagyok mindent kihuzni, az és előtti vesszőket meghagyom. De nagyon tűnődöm, meghagyjam-e Oedipust Oidipusnak? Én a hagyományra és a magyar kiejtés könnyebbségére támaszkodom. Az oi diftongus idegen és enyhén komikus a magyarban. A francia is *Oedipe-roi*-t mond egyetlen nyelv sem mond *Oidipust* / És gondolj a színészre / Eredetileg erre a Moravcsikra akarták bízni a görög szöveget, amiből az lett volna hogy az egy új „filológiai tökéletes” szöveg lett volna, de sok helyütt egészen más értelmű mint amiből én fordítottam / És én sok helyütt variánsokat használtam / Ebben sikerült megegyezni, a végén én döntök. [...]”⁴⁷

Ha összevetjük Moravcsik Gyula jegyzeteit, Babits magyar fordításának a professzor hagyatékában fellelhető korrigált íveit⁴⁸ és a végül megjelent első kiadás görög szövegét, láthatjuk, hogy Moravcsik Gyula a görög szöveg közlésében valóban engedett Babits Mihálynak, de az „Oidipus” névalakhoz ragaszkodott.⁴⁹

⁴⁴ Ezt a tényt már Moravcsik Gyula tanítványának, Kubinyi Máriának az *Egyetemes Philologiai Közöny* „Hazai irodalom” rovatában, 1947-ben megjelent ismertetése is rögzíti. Ld. KUBINYI 1947. – Hogy a fordító maga vagy a szerkesztő/kiadó döntött végül e szöveg közlése mellett, nem tudni.

⁴⁵ Ld. Balogh József leveleit Moravcsik Gyulának, Budapest, 1941. június 14. (41. jz.), illetve Budapest, 1941. augusztus 9. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/15. Utóbbi teljes szövegét is ld. a Függelékben.

⁴⁶ Nem tudni, Babits kihez intézi a szavait.

⁴⁷ BELIA 1980, II 345.

⁴⁸ A Szophoklész-drámák görög szövegének kiszedett ívei nem lelhetők fel sem Moravcsik Gyula, sem Babits Mihály hagyatékában.

⁴⁹ „Más publikum olvas Oedipust és más Oidipust”. BELIA 1980, II 346.

Babits pedig néhány helyen visszaállította a Moravcsik által korigált magyar helyesírást, illetve bizonyos helyeken ragaszkodott egyes sorok felcsereléséhez. *Beszélgetőfüzete*iben fennmaradt, valamikor 1941. május 10. és 17. között Moravcsik Gyulának írt levélfogalmazványából idézünk:

„A helyesírási stb. javítások közül mindazt amit tehettem elfogadtam, már csak azért is hogy a nyomdának felesleges munkát ne adjak. Ahol azonban mégis kijavítottam (illetve visszajavítottam) tintával, ott ragaszkodom a magam formájához feltétlenül, mert másképp a költői <olvashatatlan> szempont jutna röviden. Revíziót okvetlen kérek, ezen nem változtatok, csak ellenőrzöm és imprimálok. Azon a helyen (250. sor körül) ahol a sorok sorrendjében Moravcsik tanár ur változtatást kíván, ragaszkodom az eredeti sorrendhez, mert fordításom lendülete azon épül.”⁵⁰

Babitsnak a kardalok tördelésével kapcsolatban is határozott elképzelései voltak. Az *Oidipus Kolónosban* kardalainak fordítását nehezebbnek érezte, mint korábban az *Oidipus királyét*, ritmikájukat is bonyolultabbnak találta. Az általa használt francia kiadás a kardalok versformáinak pontos megállapításában nem adott segítséget, ugyanakkor azt tapasztalta, hogy a különféle kiadások teljesen önkényesen választják el a kardalok sorait: „Ugy látszik, teljesen önkényes a sorok elvagdósása, még a szónak sem kell végződnie, legalább[is] a kiadók kímélet nélkül teszik prokrustes ágyba a verset Ott vágják el a sort ahol az ő sémájuk követeli”.⁵¹ Márpedig ha a kiadók önkényesen tördelhetik a kardalok sorait, akkor ő is megengedheti magának, hogy a magyar fordításban úgy válassza el a kardalsorokat, ahogy költői céljainak, a magyar fordítás zenéjének megfelel – akkor is, ha a kötetben melléhelyezett görög szövegben máshogy van: „Mindenhol úgy vágtam el hogy a magyar fül érezhessen valami zenét. Minthogy a kiadók is önkényesen vagdósnak, én is megtehetem [...] A fontos strófák képe és a ritmikai érthetőség.

⁵⁰ BELIA 1980, II 349. A korrektúraíveket Moravcsik Gyula ceruzával javította (II 363: „A ceruza-javítások Moravcsiké”), Babits pedig tintával jelölte azokat a módosításokat, amelyeket a professzor ellenében is érvényesíteni akart a szövegben (II 391: „Ezekbe a jelentéktelen javításokba belenyugodtam és hagytam [pl. a „hogy” előtti vessző stb.] – Azonban ahol tintával kijavítottam, ott ragaszkodom a magam helyesírásához mert költőileg jelentősnek gondolom.”)

⁵¹ BELIA 1980, II 110: [Babits Devecseri Gáborral beszélget] „Egyrészt a szöveg is oka. Azt hiszem, sokkal romlottabb szöveg. Néhol nem látom tisztán a versformát. Az elsőnél [az *Oidipus királynál*] meg tudtam állapítani. / Ugyanezt [a Tournier-féle kiadást] használtam az elsőnél is. Nagyon jó az értelmezés szempontjából, pontosan annyi amennyi nekem kellett De a versformákról nem tájékoztat”. – A továbbiakban Babits bizonyos görög kardalrészletek metrikáját, illetve magyarra áttüzetését részletekbe menően magyarázza Devecseri Gábornak.

BELIA 1980, II 145: „Lehet hogy nem volt helyes ragaszkodni a kardalok rítmusához. Ezek valahogy a magyar fülnek nagyon fa-ízű rítmusok, az első Oedipusban szebbek voltak. / Hogy a görög fülnek is szebbek voltak-e, azt senkise ítélheti ma meg. A görög sok ritmust élénken érzett, amit a magyar legfelebb kitanul / Nekem jobban sikerültek most a párbeszédes helyek”.

Eredetileg közökkel (intersticiumokkal) akartam a sorok belsejében kisebb ritmikai egységeket kihangsúlyozni; de most a közök helyett inkább a sorok megtörsére gondolok. A megtört sor mindig kissé beljebb kezdődnek. pl. a 4. oldalon”.⁵² 1941. június 12-i levelében, melyet félben maradt levélfogalmazványa után magyarázatul Moravcsiknak küldött, így ír erről: „csak sebtében jegyezhettem föl néhány papírszeletre ceruzával a legfontosabb nyomdatechnikai kívánságaimat, s részletesen nem indokolhattam a Tanár Úr által eszközölt egyes javításokra nézve elfoglalt álláspontomat sem.”⁵³

Az *Oidipus Rex* korrigálása kapcsán a filológus és a költő közötti elvi egyet nem értékekben mindkét fél részéről kompromisszumokra volt szükség. Moravcsik – jobb meggyőződése ellenére – belement abba, hogy Babits a magyar szöveghez igazítsa a görögöt (és ne a göröghöz a magyart), és hogy a kardalok sorait a magyar szöveg zeneiségét kiemelve törjék meg, továbbá jóváhagyta Babitsnak bizonyos sorok felcserélésére vonatkozó kérését is. Babits (néhány kivétellel) elfogadta a *Szabályzat* értelmében érvényre juttatott helyesírási változtatásokat, illetve a görög nevek akadémiai átírását. A két dráma magyar szövegének Moravcsik-hagyatékban őrzött korrektúralapjai erről tanúskodnak.⁵⁴ A július 14-én postára tett, Moravcsik Gyulának szóló utolsó Babits-levél már az *Oidipus Kolónosban* magyar szövege elkészült korrektúrájának kísérőlevele, melyben a költő a korábban megfogalmazott javítási és tördelési elveket erre a darabra nézve is érvényesíteni kéri: „itt küldöm a kolónosi Oedipus magyar szövegének teljes kijavított levonatát, ugy szintén a görög szöveg első kilenc lapját. Revíziót természetesen mindenből kérek. Minden amit az Oedipus király levonatának visszaküldése alkalmából írtam, vonatkozik erre is.”⁵⁵ A levél a korrektúrával együtt nem találta Nagyboldogasszony úti (ma: Ménesi út) lakásán Moravcsik Gyulát; a nagy paksamétát utána kellett küldeni svábhegyi, Költő utcai nyaralójába. Ez a késedelem okozta, hogy két nappal később, július 16-án Balogh József táviratilag sürgette meg Babitstól a *Coloneus* magyar szövegének korrektúráját: „Hálásak lennénk Colonnos (sic!) magyar korrekturájáért. Balogh”.⁵⁶

Három hét múlva, 1941. augusztus 4-én Babits Mihály meghalt. A fordítások magyar szövegét még korrigálni tudta, de a görög szövegek magyarhoz igazítását már nem fejezhette be.

⁵² BELIA 1980, II 111.

⁵³ Babits Mihály levele Moravcsik Gyulának. K. n. [1941. június 12.]. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/3. A levélben említett papírszeleteket – Balogh József Moravcsiknak írt két leveléből (MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/14, 15) is tudjuk – Babitsné visszakérte mint férje utolsó sajátkezü feljegyzései közül valókat. A Moravcsik-hagyatékban ezért nincsenek meg; a Babits-hagyaték nyomtatott katalógusában sem találtam a nyomukat, sajnos.

⁵⁴ MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/37–40.

⁵⁵ Babits Mihály Moravcsik Gyulának. K. n. [Esztergom, pb. 1941. július 14.]. MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/4. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁵⁶ Balogh József távirata Babits Mihálynak. Budapest, 1941. július 16. MNMCK OSZK Kézirattár, Fond III/203/51. <https://copia.oszk.hu/levelek/balogh-jozsef-babits-mihalyhoz-53/> (letöltve: 2025. 06. 12.)

Balogh József Moravcsik Gyulának 1941. augusztus 9-én írt levelében nyugtazza a kiadás állásáról szóló jelentést, egyúttal a Babitsnál maradt korrektúrákat a családtól elkérve elküldi neki.⁵⁷ Az *Oidipus Kolónosban* magyar szövegének tördelési engedélyét Moravcsik Gyula 1941. augusztus 11-én adta meg a nyomdának.⁵⁸ Hamarosan, augusztus 31-i dátummal megírta az utószót, de a kötet első kiadása végül csak 1942 folyamán került ki a sajtó alól.⁵⁹ Moravcsik utószavában megmagyarázza, mi az oka annak, hogy a kötet végül szinte ugyanabban a formában jelent meg, ahogy kezdetben kinézett, nevezetesen a Masqueray-féle görög szövegváltozat a szerkesztő sajtó alá rendezésében (mindössze két hely van, ahol más a sorok sorrendje, hogy megfeleljenek a magyar fordításnak); mellette pedig Babits Mihálynak a Tournier-féle kiadáson alapuló, s helyenként más variánst figyelembe vevő fordítása, ahogyan ő költőileg elképzelte és a nyomda számára hátrahagyta. Mivel Babits a görög szöveg átdolgozását nem tudta befejezni, ezért a kiadó is kénytelen volt lemondani erről. Babits szándéka, hogy a magyar fordítást és a görög szöveget teljes összhangba hozza, mégpedig úgy, hogy a görög szöveggéközlést a magyar fordításhoz igazítja, beleértve a kardalok görög szövegének tördelését is, nem teljesülhetett. A bilingvis kötet görög és magyar párhuzamos lapjai tehát nem felelnek meg egymásnak.

A kiadás története ezzel azonban még nem ért véget. Mivel a fordító az első kiadás korrigálását nem fejezhette be és az „imprimatur”-t nem adhatta meg, iránta való tiszteletből még ugyanabban az évben revideált második kiadás is megjelent a kötetből, amelynek sajtó alá rendezésével Babits Mihálynét bízták meg.⁶⁰ A Babits Mihály által a fordítás alapjául vett, kompilált görög szövegváltozat rekonstruálására ő – férje jegyzeteit a rendelkezésére bocsátva – Devecseri Gábort kérte fel.⁶¹ A Masqueray-féle kiadástól jelentősen eltérő görög szövegváltozatokról jegyzék készült, mely a második kiadás végén helyet is kapott „Jegyzetek a görög szöveghez” címmel.⁶² Babits Mihálynénak a magyar szöveg helyesírásának a javítására vonatkozó határozott kéréseit a szerkesztő végül engedélyezte, és egyes görög nevek is – Babits Mihály gyakorlata szerint – latinus alakot (Oedipus, Phoebus) öltöttek. Minderről Moravcsik Gyula Babits Mihály-

⁵⁷ Balogh József levele Moravcsik Gyulának. Budapest, 1941. augusztus 9. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/15.

⁵⁸ Moravcsik Gyula és Babits Mihály korrektúrája Sophoklés *Oidipus Kolónosban* c. drámája magyar szövegében. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/40, f. 2r.

⁵⁹ BABITS 1942.

⁶⁰ Moravcsik Gyula levele Babits Mihálynénak. K. n. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/19.

⁶¹ Devecseri ismertetést is írt a kötetéről: DEVECSERI 1942. „A nagy költő, aki a drámát fordította, újírta és újraélte, munkája idejében közelebb volt az égi, mint a ninivei, vagy thébai hatalmakhoz. Már megírta volt a *Jónás könyvét*. Abból a könyvből ugyanaz a nem helyeslő, de megbocsátó, a gyarlóságot tudomásulvevő, egyszerre elítélő és elnéző bölcs és szenvedő mosoly néz ránk, mint utolsó fényképéről. Ez aranyozza be ezt a drámát is. A kolónosi Oidipus ünnepe a magyar költészetnek. De egyben magányos ünnepe is két nagy költőnek, aki már minden „emberi történet” fölé emelkedett, *közös búcsúszava a sejtett béke tornácáról*.”

⁶² MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/33–34. Ld. a 38. sz. jegyzetet.

néval és Vladár Gáborral váltott levelei⁶³ mellett részben az 1942. április 25-én kelt újabb szerkesztői utószó is tájékoztat. A szerkesztőbizottság eredeti elképzelését, hogy a második kiadás utószavában az olvasóközönség tájékoztatása végett Babitsnak az első kiadás készítése alkalmával a szerkesztőséggel váltott leveleit is közöljék, felesége nem engedélyezte.⁶⁴ A második kiadás sajtó alá rendezése kapcsán készült szerződéstervezet, Moravcsik Gyula Babitsné javítási kéréseire vonatkozó feljegyzései, az első kiadás Babits Mihályné javította példánya is fellelhető Moravcsik Gyula hagyatékában.⁶⁵

A „végtelen türelmű” professzor számára a bilingvis kiadás szerkesztésének nem várt nehézségei komoly szellemi és lelki terhet jelentettek, amelyekről 1942. április 1-i levelében Vladár Gábornak is írt. De vállalta e terheket, mert – szavaival – „mindent meg kívánt tenni, hogy az általa javasolt könyvsorozat megvalósításával az egyesület céljainak eléréséhez hozzájáruljon”. Sok befektetett munkájának még egy nyomát találni a hagyatékában, egészen másutt: ha már oly sokat kellett foglalkoznia Szophoklész drámáinak görög szövegével, nem akarta, hogy minden erre fordított munkája veszendőbe menjen: az 1941/42-es egyetemi tanév első félévében az *Oidipus királyt*, a másodikban az *Oidipus Kolónosbant* olvastatta szemináriumának hallgatóival.⁶⁶

A *Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai* sorozat első darabja kiadásának boldogtalan története ezzel véget ért. A nézeteltérések már a múlté; a kis példányszámban megjelent, ritka antikvár bilingvis kötetek és a levelek mellett ugyanakkor megmaradtak a korrektúralapok, amelyeken a huszadik század szellemi élete két nagyságának, a költőnek és a filológusnak keze vonása együtt szerepel.

⁶³ Babits Mihályné levele Moravcsik Gyulának. Budapest, 1942. április 30. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/10. – Babits Mihályné levele Moravcsik Gyulának. K. n. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/11. Mellette kártyán a tördelésre vonatkozó autográf feljegyzések. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/12. – Moravcsik Gyula levélfogalmazványa Babits Mihálynének. K. n. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/19. – Moravcsik Gyula levele Vladár Gábornak. Budapest, 1942. április 1. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/25. Teljes szövegüket ld. a Függelékben.

⁶⁴ Babits Mihályné levele Moravcsik Gyulának. Budapest, 1942. április 30. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/10.

⁶⁵ Moravcsik Gyula feljegyzései Babits Mihályné javításairól. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/31–32. – Moravcsik Gyula tervezete a Babits Mihályné és a Parthenon között kötetendő szerződésről. K. n. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/35. Teljes szövegét ld. a Függelékben. – Moravcsik Gyula választervezete Babits Mihálynének a 2. kiadásra vonatkozó igényeivel kapcsolatban. K. n. MTA KIK Kéziratár, 1235/36. Teljes szövegét ld. a Függelékben. – Babits Sophoklész-fordításának első kiadása Babits Mihályné javításaival. MTA KIK Kéziratár, Ms 1235/42.

⁶⁶ Ld. egyetemi kurzusainak felsorolását kéziratos kötetében: MTA KIK Kéziratár, Ms 2453/1, f. 12r.

Függelék

Babits Mihály [Vladár Gábornak, *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusok* szerkesztőbizottsága elnökének]

Esztergom, 1941. április 15.

Gépirat. 1 fol. (r–v)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/9.

Nyugat Szépirodalmi és Kritikai Folyóirat

Esztergom, 1941. április 15.

Mélyen tisztelt Elnök Ur,

az Oedipus-drámák kiadására vonatkozó szerződés ellenlevelét mellékelten küldöm vissza.

Együttal küldöm, ugyancsak e levélhez mellékelve, az Oedipus in Colono magyar fordításának kéziratát is. Egyidejűleg intézkedtem, hogy az Oedipus Rex fordításából (mely tudvalevőleg először az Athenaeum kiadásában jelent meg „Oedipus király és egyéb műfordítások” című kötetemben) az Athenaeum egy példányt azonnal küldjön át a Parthenon szerkesztőbizottságához.

Azt kérem azonban, méltóztassék először a mellékelt „kolonosi” Oedipust venni szedésbe, minthogy ebből nincsen nálam másodpéldány, s így a mellényomandó görög szöveget csak akkor tudom véglegesen megállapítani, ha a kéziratot (akorrekturával [sic!] együtt) visszakapom. (A görög szöveg megállapításánál ugyanis szükségem van a fordításra, mert helyenként különböző variánsokat használtam.)

Megjegyzem még hogy egyelőre mindenestre tördeletlen levonatot kérek, minthogy a sorok tördelését a görög szöveggel való összevetés még módosíthatja egy-egy helyen.

Az Oedipus Rex görög szövegén dolgozom s azt hamarosan küldeni is fogom. Addig is szíves üdvözlettel maradok készséges hívük

Babits Mihály

Esztergom, Előhegy, (sic!)

Balogh József Moravcsik Gyulának

Budapest, 1941. április 22.

Gépirat autográf aláírással, a Parthenon Egyesület fejléces levélpapírján. 1 fol. (r), bor.

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/13.

Méltóságos Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak

Budapest

Muzeum krt. 6–8.

Feladó: Parthenon

Parthenon

A Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete

B.

Budapest, 1941. április 22.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak,

Budapest

Kedves Barátom,

ide mellékelten van szerencsém megküldeni Babits Mihály elnökünkhöz e hó 15-én irt levelét, valamint az Oedipus Colonosban fordítását, azzal a kérelemmel, hogy mint a kötet szerkesztője most már a közvetlen érintkezést a nyomdával és a szerzővel egészen az imprimálásig átvenni méltóztassál.

Igen kívánatos lenne, ha legkésőbb június első hetében meg tudnánk jelenni két kötetünkkel.

Őszinte barátsággal köszönt

készséges hived

Balogh József

Melléklet

Moravcsik Gyula Babits Mihálynak

Budapest, 1941. április 23.

Gépirat indigóval készült másolata, aláírás nélkül. 1 fol. (r)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/18.

Misszilis példánya: MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/921/1.

Babits Mihály kéziratának és levelezésének katalógusa, III 5980. sz. tétel

Budapest (XI. Nagyboldogasszony-u. 4.) 1941. ápr. 23.

Igen tisztelt Kolléga Ur,

Balogh József kedves barátom ma megküldte nekem az „Oidipus Kolonosban” kéziratát és Kolléga ur levelének másolatát, minthogy a Sophoklés-kötet szerkesztői teendőivel engem bizott meg a szerkesztőbizottság. Így sietek tájékoztatni a munka jelen állásáról.

Az „Oidipus király” görög szövegét még húsvét előtt nyomdába adtuk s az már ki is van szedve. A „Parthenon-Könyvek szabályzata” értelmében, amelynek egy példányát ide mellékelem, legjobbnak láttuk, ha a legújabb Masqueray-féle szöveget szedtetjük ki, amely modern helyesírással készült. E szöveg korrekturáját elvégeztem s a közel jövőben várom a javított hasábos lenyomatot. A fordítás szintén nyomdában van (az Athenaeumnál megjelent kötetből) s remélhetőleg rövidesen azt is megkapjuk. Az egyöntetűség kedvéért bizonyos kis technikai változtatásokat eszközöltünk rajta, amint szabályzatunk megkívánta. Mihelyt a két szöveg már kijavított hasábos korrekturáját megkapom, el fogom juttatni azt. Természetesen, amennyiben a görög szövegen valami módosítás látszanék szükségesnek, az a korrekturában keresztül vihető, de ez esetben célszerű lenne jegyzetben a Masqueray-féle szövegtől való eltéréseket – szabályzatunk értelmében – megjelölni.

Minthogy a Franklin-Társulat a most hozatott görög betűkből csak kisebb készlettel rendelkezik, az „Oidipus Kolonosban” görög szövegének szedéséhez csak akkor tud hozzákezdeni, ha az „Oidipus király” megfelelő ivateit előbb ki nyomtatja s így a görög betüanyag felszabadul az új szedés számára.

Én magam megbízatásom értelmében készséggel fogok mindenben közreműködni, hogy a kötet mielőbb megjelenhessék s kész örömmel állok mindenben rendelkezésére.

Őszinte tisztelete kifejezésével

[aláírás nélkül]

Babits Mihály Moravcsik Gyulának
Esztergom, 1941. április [23. után; fb. máj. 1.]
Autográf. 1 fol. (r–v), bor.
MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/1.

Méltóságos Moravcsik Gyula
egyet. ny. r. tanár urnak
Budapest
XI. Nagybaldogasszony u. 4.
ajálva (sic!)
Feladó: Babits Mihály, Esztergom, Előhegy

Mélyen tisztelt kedves Tanár Ur,

nagyon köszönöm szives értesítését. Válaszom késésének oka az hogy én Esztergomba érve magas lázzal ágynak estem, s betegségem oly komplikált és fájdalmas volt, hogy még egy levél megírását is mindeddig lehetetlenné tette. Most már jobban vagyok, teljesen láztalan, s várom a kilátásba helyezett korrekurák megérkezését. Noha állandóan ágyban kell feküdnöm, munkaképességem visszatért; a szükséges könyvek és segédeszközök nálam vannak, s a korrigálás munkáját a legrövidebb idő alatt el fogom végezni. A bevezetést is iparkodom mentül hamarabb megírni. Ez ugysem lesz hosszú.

Szives leveléből nem tűnik ki, de remélem hogy már az Oedipus Kolónosban magyar fordításának kézírata is keze közt van. Ezt én a szerződéssel együtt dr. Vladár urnak küldtem el, a Parthenon Egyesület címére, aki azt sürgette.

A korrekurát jó volna nem mindjárt tördelni, mert a sorok beosztása a két szöveg összevetésével bizonyára változást fog szenvedni.

Nagy és nehéz munkáját, mely az enyémet nemcsak megkönnyíti, de annak alapjául szolgál s azt nagy részben helyettem el is végzi, a magam részéről annál inkább hálásan köszönöm, mert bizony mostani s előre nem látható betegségem miatt az egész dolog különben késést kellett volna hogy szenvedjen. Így azonban, s minthogy most már magam is bármikor munkához foghatok, reméljük, semmi késés nem lesz.

Szives üdvözlettel és köszönettel maradok Tanár Urnak régi tisztelője és készséges híve

Esztergom 1941. április

Babits Mihály

Címem: Esztergom, Előhegy

Moravcsik Gyula Babits Mihálynak

Budapest, 1941. május 3.

Gépirat autográf kiegészítéssel és aláírással. 1 fol. (r)

MNMMK OSZK Kézirattár, Fond III/921/2.

Babits Mihály kéziratának és levelezésének katalógusa, III 5981. sz. tétel

Budapest, 1941. május 3.-án.

Igen tisztelt Kolléga Ur!

Szives soraira válaszolva sietek közölni, hogy az „Oidipus Kolonosban” kéziratát megkaptam, rögtön nyomdába adtam s már szedés alatt van. A megfelelő görög szöveg szedését azonban – mint jeleztem – csak az „Oidipus király” megfelelő íveinek kinyomtatása után tudják megkezdeni.

Az „Oidipus király”-nak görög és magyar szövege egyaránt ki van szedve s úgy látom, hogy a jövő hét folyamán elküldhetem ezek általam már kijavított tördeletlen lenyomatát.

Számunkra most sürgős lenne, ha a bevezetés kéziratát mielőbb nyomdába adhatnánk, mert azt az „Oidipus király” íveivel együtt kell kinyomtatni.

A korrektrúrához mellékelni fogom a Masqueray-féle görög szöveget is, amelyet kiszedtek. Én azon csupán technikai, a hangsúlyjeleket és interpunctiot érintő módosításokat végeztem. E tekintetben ugyanis szabályzatunk értelmében, amelyet bátor voltam megküldeni, egységes eljárásra törekszünk.

A legjobbakat kívánva vagyok szives üdvözzellet
tisztelő igaz híve

Moravcsik Gyula

*

Babits Mihály Moravcsik Gyulának

Keltezés nélküli fogalmazvány, befejezetlen.

Autográf. 1 fol. (r)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/2.

Mélyen tisztelt kedves Tanár ur,

szives levelére nem válaszoltam azonnal, mert azt reméltem hogy a levéllel együtt mindjárt küldhetem az egész paksamétát is. A munka legnagyobb részével ugyanis már készen voltam, s csupán a görög szöveg átnézésének egy része volt hátra (amelyet különben a Tanár Ur oly gonddal és az én fordításomhoz oly aggódalmasan alkalkalmazkodva (sic!) állított a magyar mellé hogy nem győzők újból és újból köszönetet mondani) mikor váratlanul fájdalomaim annyira súlyosbodtak hogy ismét teljesen munkaképtelenné váltam, sőt sőt (sic!) egy időre le kellett mennem az itte-

ni kórházba. A kórházból most hoztak vissza, s azóta itthon fekszem, meglehetősen tehetetlenül s csupán csillapító-szerek által szerezhette magamnak egy-egy nyugodt órát – mégis reméltem hogy a hátralevő kevés munkát pár nap alatt elvégezve válasszom már a teljesen sajtókész Oedipus Király visszaküldése lehet.

*

Moravcsik Gyula Babits Mihálynak

Budapest, 1941. május 10.

Gépirat autográf kiegészítéssel és aláírással. 1 fol. (r–v)

MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/921/3.

Babits Mihály kéziratának és levelezésének katalógusa, III 5982. sz. tétel

Budapest, 1941. május 10.-én

Igen tisztelt Kolléga Ur!

E levelemmel egyidejűleg ajánlott csomagban elküldöm az „Oidipus király” görög és magyar szövegének lenyomatát, továbbá a görög és magyar szöveg szedésének alapjául szolgáló nyomtatott szövegeket. Legyen szabad ehhez röviden összefoglalni, hogy mi történt eddig?

A görög szöveget a mellékelt Masqueray-féle szövegből szedtük ki, mint amely egyik legjobb kiadás. Ezt én már átjavítottam némi, a szabályzatunk által megkövetelt helyesírási és interpunctiót érintő változtatásokat eszközölve rajta.

A magyar fordítás szövegén is bátor voltam némi, ugyancsak a szabályzatunk megkívánta helyesírási és egységesítő módosításokat eszközölni, egyben néhány sajtóhibát kiigazítani. A görög szöveg 827. sora hiányzik a fordításban.

Intencionálnak legjobban megfelelné, ha a görög szöveg változatlanul maradhatna s – ha szükséges – a fordítás alkalmazkodnék ahhoz. Ha azonban a görög szövegen esetleges más kiadások variánsai alapján valami változtatás esnék, úgy azt kérnénk, hogy az ilyen, a Masqueray-féle szövegtől eltérő szövegvariánsok a kötet végén jegyzetben soroltassanak fel.

Sürgősen szükségünk lenne a kötet bevezetésére, mert addig a tördelés és a már kiszedett ivék kinyomtatása sem történhetik meg.

Természetesen én továbbra is a legnagyobb készséggel és minden tekintetben rendelkezésére állok és igaz örömet jelent számomra, hogy a kötet sajtó alá rendezésében közreműködhetem.

A korrekturát javítás után kérem vissza címemre.

A legjobbakat kívánva

maradok szives üdvözlettel

igaz tisztelő híve

Moravcsik Gyula

*

Moravcsik Gyula Babits Mihálynak

Budapest, 1941. május 30.

Gépirat autográf javítással, kiegészítéssel és aláírással. 1 fol. (r)

MNMKK OSZK Kézirattár, Fond III/921/4.

Babits Mihály kéziratának és levelezésének katalógusa, III 5983. sz. tétel

Budapest (XI. Nagyboldogasszony-u. 4.) 1941. május 30.

Mélyen tisztelt Kolléga Ur!

Engedje meg, hogy kérjem szives tájékoztatását, hogy a Sophokles-kötet bevezetésének kéziratára és az „Oidipus király” megküldött hasábjainak korrekturájára mikorra számíthatunk.

Közben elkészült az „Oidipus Kolonosban” fordításának szedése is és ezt, mihelyt idevonatkozó szives értesítését megkapom, rögtön elküldhetem.

A legjobbakat kívánva

vagyok szives üdvözlettel

tisztelő igaz híve

Moravcsik Gyula

*

Babits Mihály Moravcsik Gyulának

Keltezés nélkül [Esztergom, fb. 1941. jún. 12.]

Autográf. 1 fol. (r-v), bor.

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/3.

Méltóságos Dr. Moravcsik Gyula

egyetemi tanár urnak

Budapest

XI. Nagyboldogasszony utja 4.

ajálva (sic!)

Feladó: Babits M., Esztergom, Előhegy

Igen tisztelt kedves Tanár Ur,

Illyés Gyula barátom tegnap⁶⁷ Esztergomban járt, s meglátván asztalomon a korrekturatömeget, majdnem teljesen kész állapotban, valósággal erőszakkal ragadta el tőlem hogy Balogh József öméltóságának elvigye, tudva hogy már nincs idő a halogatásra. Az irások közt volt egy félig kész levél is, a kedves Tanár Urhoz in-

⁶⁷ 1941. június 11-én. Ld. BELIA 1980, II, 391, 8. jz.

tézve, ezt is elvitte tőlem, úgy hogy arra kell kérnem a Tanár Urat, ne haragudjon ha a levelet így befejezetlenül kapja kézhez.

Próbáltam ebben magyarázni, milyen rettenetes állapotban vagyok, de ezt Illyés saját szemével is láthatta s fog beszélni róla. Meg kell hát nekem bocsátani hogy késlekedéssel komplikációt okoztam – nem rajtam mulott.

Itt felejtette azonban Illyés a Bevezetés szövegét; ezt most pótlólag küldöm mellékelve.

Kevés időnk lévén (mert Illyés hajója sürgetett) csak sebtében jegyezhettem föl néhány papirszeletre ceruzával a legfontosabb nyomdatechnikai kívánságaimat, s részletesen nem indokolhattam a Tanár Ur által eszközölt egyes javításokra nézve elfoglalt álláspontomat sem.

Remélem hogy feljegyzéseim már a Tanár Ur kezében vannak. A kedves Tanár Urban van minden reménységem hogy ezeket megérti s a nyomdával elintézi.

Ahol bővebb magyarázatra van még szükség, szívesen szolgálok vele. Kérem ezt azonnal megírni.

Ahogy jeleztem, revíziót okvetlen kérek, azt postafordultával visszaküldöm.

Ne haragudjon kedves Tanár Ur hogy ennyi munkát okozok, de nem tehetek másként. Hiszem hogy a Tanár Ur végtelen türelme átsegít ezeken a bajokon.

Szinte elviselhetetlen fájdalommal küzködöm.

Sok szívélyes üdvözlettel és hálás köszönettel maradok a Tanár Urnak kész hive és tisztelője

Babits Mihály

A Masqueray-szöveget visszaküldjem vagy az nálam maradjon, míg majd a Kolónosi Oedipus is aktuális lesz?

*

Balogh József Moravcsik Gyulának

Budapest, 1941. június 14.

Gépirat autográf aláírással, fejléces levélpapíron [a Parthenon Egyesület postacíme]. 1 fol. (r)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/14.

vi. Vilmos cs.-ut 3.

B.

Budapest, 1941. június 14.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak,

Budapest

Kedves Barátom,

Babits Mihálytól tegnap érkezett vissza Illyés Gyula. Ide mellékelem 1. alatt a korrekturákat, 2. alatt azt a levelet, amelyet Babits cimedre akart elküldeni, de amelyet befejezni nem tudott; 3. alatt pedig a kórus-versek tagolásáról szóló sajtókezdő jegyzetét, melyet légy szíves elolvasás után hozzám visszaküldeni, mert Babits Mihályné az ilyen dokumentumokat gyűjti.

Azt hiszem ezekután fel vagyunk hatalmazva, hogy téged felkérjünk a bevezetés megírására, erről azonban még beszélhetünk egymással.

Őszinte barátsággal, melegen üdvözöl
kész híved
Balogh József

Kézbesítve.

*

Babits Mihály Moravcsik Gyulának
Keltezés nélkül [Esztergom, fb. 1941. július 14.]
Autográf. 1 fol. (r), nagy alakú bor.
MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/4.

Méltóságos Dr. Moravcsik Gyula
egyetemi tanár urnak
Budapest
Nagyboldogasszony útja 4. Költő u. 21. [a levelet a posta továbbította Moravcsik Gyula svábhegyi nyaralójába]
Ajálva (sic!)
Feladó: Babits Mihály, Esztergom, Előhegy

Mélyen tisztelt kedves Tanár Ur,

itt küldöm a kolónosi Oedipus magyar szövegének teljes kijavított levonatát, ugyszintén a görög szöveg első kilenc lapját.

Revíziót természetesen mindentől kérek.

Minden amit az Oedipus Király levonatának visszaküldése alkalmából írtam, vonatkozik erre is. Várom az Oedipus Király revízióját; annak görög szövegét is szeretném, legalább revízióban, átnézni. Várom még a görög szöveg korrekturájának végét is.

Sok szivességét és kedvességét hálásan köszönve maradok őszinte híve és kész tisztelője

Babits Mihály

Esztergom, Előhegy

U.I. A Masqueray-könyvet (a kitépett ivekkel együtt) pár napja visszaküldtem.

*

Balogh József Moravcsik Gyulának

Budapest, 1941. augusztus 9.

Gépirat autográf aláírással és utóírással, a Parthenon Egyesület fejléces levélpapírján. 1 fol. (r–v)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/15.

Méltóságos Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak

Budapest

Muzeum krt. 6–8.

Feladó: Parthenon

Parthenon

A Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete

V.

Budapest, 1941. aug. 9.

Vilmos cs. ut 3.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr. urnak

egyetemi tanár

Galyatető

Galya szálló.

Kedves Barátom,

Nagyon szépen köszönöm f. hó 6-án kelt hozzámintézett szives és részletes felvilágosítást nyújtó leveledet, amelyet nyomban továbbadtam tájékozás okáért a nyomdának is.

E levelemmel egyidejűleg megküldöm a család részéről nékem visszaadott korrekTURÁkat, amelyek Babits halálos ágya mellett feküldtek s amelyeket – Illyés Gyula tanusága szerint – halála percéig olvasott. Hogy a korrekTURÁk tőle erednek-e vagy Tőled, nem tudjuk megállapítani; – Te fogod eldönteni. Mindenesetre imprimálnak tekinthető, mert utolsó mozdulatai egyikével azt adta értésére Illyésnek, hogy nekünk visszaadható. Arra kérnék, lennél szives a mellékelt ante-korrekTURÁT, amelyben Babitsnak sajátkezü jegyzetei vannak, hozzám mihamarabb és ajánlva eljuttatni és mellékelni azokat a kézírásos lapokat, amelyeket Néked junius

14-én ugyanezzel a kérelemmel küldtem meg. Az özvegy nálam reklamálja ezeket az utolsó kézírásos oldalakat, amelyek a költő életéből megmaradtak.

Ami az Aristoteles-kötetet illeti: a nyomda arról értesít, hogy az Általad előirt teubner-tükör szélesebb, mint a mi tükrünk. Ugy a nyomda, mint magam arra kérünk, tekintsünk el az előirt tükör ismételt megbontásától, mert ha ilyen precedenseket teremtünk, semmi értéke nem lesz annak, hogy formátumunkat előre megállapítottuk. Ha egyet értesz azzal, hogy a saját tükrünkben szedessék az Aristoteles, a munka már meg is indulhatna.

Kérem ezirányban szives intézkedéset.

Meleg baráti üdvözlettel kíván további jó pihenést
igaz hived

Balogh József

Mellékletek.

U.I. Most telefonál Péter A.⁶⁸ és kéri a Babits kötet sürgős imprimálását.

*

Balogh József Moravcsik Gyulának

Keltezés nélkül [fb. Budapest, 1941. augusztus 22.]

Gépirat autográf aláírással, a Nouvelle Revue de Hongrie levelezőlapján. 1 fol. (r-v)
MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/16.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr.
egyetemi tanár urnak.

Galyatető

Kedves Barátom,

köszönöm szépen most érkezett 21-i lapodat. A „Kolonos” gépiratát a család nem tudta előkeríteni, tehát irok, nehogy várj.

Sok szives üdvözlettel vagyok,

igaz hived

Balogh

U.I. Kereszturyval együtt nyaraltok odafenn: szives figyelmedbe ajánlom a Parthenonban tartandó előadásának esetleges megbeszélését.

*

⁶⁸ Péter András művészettörténész, 1933-tól haláláig, 1944-ig a Franklin Társulat irodalmi igazgatója.

Balogh József Moravcsik Gyulának

Budapest, 1941. augusztus 30.

Gépirat autográf aláírással, utóirattal, fejléces levélpapíron [a Parthenon Egyesület postacíme]. 1 fol. (r), bor.

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/17.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak.

Budapest.

XII. Költő-utca 21. Nagyboldogasszony-u. 4. [a levelet a posta továbbította Moravcsik Gyula lakására]

Feladó: Balogh József

VI. Vilmos cs.-ut 3

Budapest, 1941. augusztus 30.

S.

Méltóságos

Moravcsik Gyula dr.

egyetemi tanár urnak.

Budapest.

XII. Költő-utca 21.

Kedves Barátom,

csak egy rövid sor a Babits-kötet bevezetésének lapszámozásáról. Bár a Szabályzat csillagos lapszámozást ír elő, a kiadó kérelmére a magam részéről hozzájárultam ahhoz, hogy római számokkal számozzanak, mert a csillagos számozás, mint azt bővebben ki fogjuk előtted fejteni, nem szerencsés és helytelen képzeteket kelt. A következő kötetekben ajánlani fogom a kezdettől való folyamatos lapszámozást, tehát a szöveg és a fordítás valahol a 8.–10. oldalon kezdődne.

Remélem, hogy ennek a megfontolásnak meg tudunk nyerni és vagyok,
őszinte tisztelettel
készszéges hived

Balogh József

Köszönettel nyugtatom a ma érkezett B.-kéziratokat.

Moravcsik Gyula Babits Mihálynénak

Keltezés nélküli levélfogalmazvány [Budapest, 1942. április 1. előtt].

Gépirat indigóval készült másolata, a végén visszavárólag a címzett nyilatkozatával, aláírások nélkül. 1 fol. (r)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/19.

Nagyságos Asszonyom,

Van szerencsém tudomására hozni, hogy a Parthenon szerkesztőbizottsága felkéri Nagyságos Asszonyt, hogy Babits Mihály „Sophokles: Oidipus király, Oidipus Kolonosban” című fordítását a Parthenon kétnyelvű klasszikusai sorozatában megjelentetendő 2. kiadás számára sajtó alá rendezze.

A kiadásra vonatkozólag a szerkesztőbizottság a következőket határozta el:

1) A görög szöveg a sajtóhibák kiigazításával változatlan alakban jelenik meg, de a kiadás végén feltüntetjük azokat a helyeket – amennyiben ez megállapítható –, ahol a kiadásban közölt Masqueray-féle szöveg eltér a Babits Mihály által alapul vett szövegtől,

2) Minthogy Babits Mihály már nem tudta revideálni az általa hasábos korrekturában átjavított és jóváhagyott szöveget és az „imprimatur”-t nem adhatta meg, a szerkesztőbizottság a 2. kiadásban keresztülviszi azokat a módosításokat, amelyeket Nagyságos Asszony férje intencióinak megfelelően javasolt és az e célból benyújtott példányban megjelölt, viszont Nagyságos Asszony vállalja a 2. kiadás magyar fordításának nyomdai korrigálását, imprimálását és ezzel együtt a teljes felelősséget,

3) A szerkesztőbizottság egy új „Utószó”-ban ismerteti az 1. és 2. kiadás történetét, vagyis hogy az 1. kiadás a Babits Mihály által javított és jóváhagyott korrektura-levonat alapján készült, minthogy azonban a revíziót nem végezhette el és a kötetet nem tudta imprimálni, a szerkesztőbizottság felkérte feleségét, hogy a szöveget férje intencióinak megfelelően revideálja. Egyben a szerkesztőbizottság közlése a kötetben Babits Mihálynak a szerkesztőbizottság tagjaihoz írt ama leveleit, amelyek az 1. kiadásra vonatkoznak.

Tekintetes Szerkesztőbizottság!

A mai napon vettem a következő szövegű levelüket:

E levél tartalmát magam[ra] nézve kötelező tartalmúnak ismerem el.

Moravcsik Gyula [Vladár Gábornak]

Budapest, 1942. április 1.

Gépirat indigóval készült másolata, aláírás nélkül. 1 fol. (r-v)

MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/25.

Budapest, 1942. április 1.-én

Kegyelmes Uram!

Mellékelve küldöm a tegnapi telefon-beszélgetésünk alkalmával jelzett Babits-kötet ama példányát, amelybe Babits Mihályné sajátkezűleg bevezette az általa óhajtott javításokat. Ezek közül – telefon-értesítése szerint – a ceruzával írottak csak feltételes jellegűek és azokhoz nem ragaszkodik. Legyen szabad megjegyez-nem, hogy az összehasonlítás azt mutatja, hogy Babitsné minden objektív kritérium nélkül teljesen szubjektíve járt el s így az általa – egy sajtóhibát kivéve – ki-zárólag csak helyesírási módosított szöveg Babits első kiadásával, illetve gépiratával és a Babits által jóváhagyott és sorozatunkban megjelent szöveggel szemben egy új, immár harmadik variánst képvisel.

Mínt hogy annak idején felkértél arra, Kegyelmes Uram, hogy Babitsné kíván-ságainak teljesítése céljából vele a kérdést megbeszéljem és végleg megállapo-dásra jussunk, engedd meg, hogy megbízatásom eredményéről ezuttal írásban is beszámoljak. Babits Mihálynéval Szekfü Gyula jelenlétében két ízben hosszabb tárgyalást folytattam s a második alkalommal írásban is eléje terjesztettem javas-latomat. Ezt ő némi stiláris módosításokkal egy pont kivételével (hogy t.i. a fel-ajánlott 20 példány helyett 100-at kért) elfogadta. Az így megfogalmazott szóbe-li megállapodást a szerkesztő-bizottság elé terjesztettem, amely elvben szintén hozzájárult ehhez, de kérte, hogy Babitsné nyujtsa be javítási javaslatait. A meg-állapodás szövegének egy példányát ide mellékelem levelemhez. Ilyen módon – amint ezt egy ízben telefonon is jeleztem – megbízatásom teljes eredménnyel járt s az ügyet a magam részéről lezártnak tekintettem. Nagy meglepetés volt tehát számomra, amidőn a szerkesztőbizottság legutóbbi ülésén Radvánszky Báró be-jelentette Babitsnének a mellékelt megállapodást messze tullepő újabb kívánsá-gait s egyben azt a tényt is, hogy azok honorálása Részedről kilátása helyzetetett. Mínt hogy a szerkesztőbizottság a Franklinnal kötött szerződés pontjai értelmében technikai nehézségeket is látott, az ügy érdemleges tárgyalását elhalasztotta.

Amidőn az első intézőbizottsági ülésen, ahol az ujjáalakult Parthenon új mun-katervét megbeszéltük, előterjesztettem javaslatomat a Parthenon-kiadványok megindításáról, tudatában voltam annak, hogy a velejáró szellemi munka jó részét magamnak kell vállalnom, de az ügy érdekében örömmel készültem erre. Vállal-koztam még arra is, hogy az akkor már súlyos beteg Babits Mihály helyett a szerzőt kötelező korrigálás nagy részét s így a kötet sajtó alá rendezését elvégez-zem és nem riadtam vissza attól sem, hogy a mult évben a nyári pihenésre szánt időt ugyyszólván teljesen ennek szenteljem. Amidőn ezért köszönet helyett – amely-re egyébként nem tartottam igényt – részben nyílt, részben burkolt formában ki-

fejezett szemrehányás ért, még mindég vállaltam kérésedre ennek az ügynek sok fáradtsággal és idővesztéssel járó kibogozását és – amint a mellékelt megállapodásból kitűnik – sikerült is olyan megállapodást találnom, amely Babitsné minden jogi alapot nélkülöző, teljesen szubjektív jellegű kívánságait és a szerkesztőbizottság álláspontját összeegyezteti. Az újabb fejlemények után talán okom lehetne a teljes elkedvetlenedésre, kivált amikor tul vagyok halmozva más irányu kötelezettségeimből származó munkával, de most sem tudok más álláspontot elfoglalni, mint azt, hogy továbbra is áldozatot, fáradságot, munkát és időt nem kimélve mindent megteszek, hogy az általam javasolt kiadványok megvalósítása utján céljaink eléréséhez hozzájáruljak.

Teljes tudatában annak az ideális törekvésnek, amely Téged, Kegyelmes Uram, elnöki működésedben vezet és azoknak a nemes áldozatoknak, amelyeket már eddig is hoztál a Parthenon érdekében, végtelenül sajnálom, hogy Babitsné magatartása újabb kellemetlen percekot okozott. Hiszem azonban hogy valóban csak percekéről van szó és bölcs belátásod, amely már addig is új lendületet adott egyesületünknek, meg fogja találni ebben a kényes helyzetben is a kielégítő megoldáshoz vezető utat.

Fogadd, Kegyelmes uram, igaz tiszteletem és őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, amellyel
vagyok

kész hived

[aláírás nélkül]

*

Babits Mihályné Moravcsik Gyulának
Budapest, 1942. április 30.
Gépirat autográf aláírással. 1 fol. (r-v), bor.
MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/10.

Méltóságos Dr Moravcsik Gyula
egyetemi tanár urnak
Budapest
XI. Nagybldogasszony utja 4.
Feladó: Babits Mihályné, Logodí-utca 31.

Mélyen tisztelt Professzor Ur!

Lénárt Ferenc ur telefonon érdeklődött és sürgette az Athenaeum engedélyét, – nekem az Athenaeumék azt ígérték, hogy még a nap folyamán küldönccel fogják a beleegyezést a Franklinhoz eljuttatni. Így remélem, hogy a nyomdai munka már megindulhat.

Együttal szeretném Professzor Urat megkérdezni, vajjon lehetséges volna-e még a magyar szöveghez néhány tördelési változtatást végezni? Mint legutóbb élőszóval is említettem, azokra a sor végéről lemaradt szavakra gondolok, melyek a könyv tükrében nem értek el, s így tipográfiaiul nagyon csunya módon a következő sor végére kerültek. A két Oedipus drámában 35 esetben lakuna is támadt emiatt, ami a szöveg áttekinthetőségének is árt. Most újra átnéztem férjem kézíratait, jegyzeteit, s egyéb verses műveit, ezekből látom, hogy ő következetesen minden esetben oly módon helyezte el a sor végéről lemaradt szavakat, hogy a lakunát felhasználva, a következő sor elejére, kissé beljebb szedette a sor befejező részét. Példával is illusztrálhatom ezt: (a 178. oldalról)

Csak majd ha megjön, azt kérem, ne törd
 király,
 hogy bárki ur lehessen személyem fölött.

Vagy még egy hely ugyanezen az oldalon:

bánat jön közelebb feléd, s közben az öröm
 elkerül.
 Így jár, ki tulsokáig él.

Ilyen módszerrel tördelte ő a kardalokat is, s a szöveg így sokkal szebb és áttekinthetőbb. Nagyon kérem ezért a Professzor urat, méltóztassék a Franklint utasítani, hogy a tördelést ezen a 35 helyen javítsák át, én az illető helyeket már kijegyeztem, s azonnal átadhatom, remélve, hogy kérésem ellen nem lesz senkinek sem kifogása, hiszen a könyv szépségét elősegíteni közös érdek. Nem is tudom, hogy helyes-e, hogy ezzel a Professzor urnál alkalmatlankodom, s nem kellene-e egyenesen a Franklinhoz fordulnom? De mindenképp szeretném, ha Professzor ur tudna kérésemről.

Elefeldtem (sic!) a Professzor urat kérni, hogy az Utószóban is sziveskedjék beírni azt a két szót, amit a szerződésben is kértem felvenni: „hátrahagyott iratainak...”, mert e ténynek a felemlítése fontosabb számomra, az Utószóban, mint a szerződésben. A leközlendő levelek ügyén is sokat gondolkoztam azóta; mert teljesen szokatlan és feltűnő dolognak találom, hogy egy fordított mű után a fordító magánleveleit leközlőljék, – férjem mindenesetre kétségbeesetten tiltakozna ellene, hogy nem a nyilvánosság számára fogalmazott, pongyola magánleveleit a nyilvánosság elé adják. Ez az aggály a szerződés előtt engem nagyon habozóvá tett, de minthogy mindenekelőtt legfontosabb kívánságom, hogy a könyv az ő akaratának megfelelő formában kerüljön az olvasók elé, mellékokok okok (sic!) miatt nem akartam kockáztatni, hogy a földolog halasztást szenvedjen. Így belenyugodtam a levelek leközlésébe, de helyeselni ezt nem tudom. Nekem ebben az ügyben természetesen nincs semmiféle egyéni akaratom, vagy Babits Mihály akaratától eltérő szempontom, én csak a könyv hibátlanságát féltém, s nagyon bánt az a stílusrontó hatás, amit ilyen nemes és klasszikus szövegben egy nagybeteg kinlódva hevenyészett, s magánhasználatra szánt levelei kelteni fognak. Ha a

Professzor ur mégis nagyon fontosnak tartja ezen levelek kiadását, – nem lehetne őket pl. a könyv mellett adott külön függelékben kinyomtatni? Vagy ha a Professzor ur a vele való tárgyalásainak történetét valami esszé-féle visszaemlékezésben mondaná el, melynek keretébe a levelek beilleszthetők volnának, – így valóban érdekes és megható dokumentumként szolgálhatnának. Engem nem annyira a levelek publikálásának ténye bánt, (noha úgy gondolom, ha hálája és köszönete a nyilvánosságra tartozik, akkor panaszainak is helyet kellene adni,) de sokkal inkább bánt az, hogy a görög dráma szövegébe illesztve nincs magátólértetődő természetes helyük. Magánérzelmeik és intim közvetlenség különösképp nem illik egy ennyire szigorúan tudományos filologiai kiadvány elveihez és stílusához. Ezért nagyon kérem a Professzor urat, méltóztassék ezt a felelősségteljes kérdést még revideálni. Hosszu időknél szóló munka kerül most a nyilvánosság elé, aminek hibátlanóságát kár volna napi és muló aktualitások és érzelmek kedvéért megtörni.

Kérem Professzor urat, bocsássa meg újabb alkalmatlankodásomat, s ha vélemény nyilvánításomban szerénytelennek látszom, mentse az a körülmény, hogy nem magamért, hanem valaki nevében beszéltem, aki már nem védheti meg magát.

Professzor ur szíves értesítését várva

tisztelettel üdvözli

Babits Mihályné

*

Babits Mihályné Moravcsik Gyulának
Budapest, 1942. május 2.
Autográf, levélkártyán. 1 fol. (r–v), bor.
MTA KIK Kézirattár, Ms 1235/10.

Méltóságos dr Moravcsik Gyula
egyetemi tanár úrnak
Budapest
XI. Nagyboldogasszony útja 4. a. fsz. 2.
Feladó nélkül.

Mélyen tisztelt Professzor Ur!

Mellékelten küldöm az Oedipus-példányt, amiben a tördelési változtatásokat kijelöltem; s egy külön lapon az illető oldalak jegyzékét. A 42. és a 70ik oldalon egy-egy felsor tördelési módját, azt hiszem, férjem kívánta így, – de minthogy a végleges nyomás kisebb tükrében sok új sor tört ketté – így azt gondolom, ha a Professzor úr is jónak látja, hogy az egyöntetűség kedvéért helyes volna, ha ez a két sor is a 4.ik betűnél (vagyis a tükröz szélétől kezdve négy betűhellyel beljebb) kezdődne.

Nagyon köszönöm Porofessor úr sok fáradozását, s hálával köszönöm, hogy kéréseimet teljesítette! S ha lehet, kérem bocsássa meg ebben az ügyben az én nehéz szerepemet.

Tisztelő hive

Babits Mihályné

Szemléltető példa Babits fordítói attitűdjére az *Oidipusz király* szövegéből (943–944. sorok):

A Masqueray-féle kiadásban:

ΙΟ. Πῶς εἶπας; ἢ τέθνηκε Πόλυβος;

ΑΓ.

Εἰ δὲ μὴ

λέγω γ' ἐγὼ τάληθές, ἀξιῶ θανεῖν.

Prózai fordításban:

Iokaszté: Hogy mondd? Talán meghalt *Polübosz*?

Hírnök:

Ha nem

az igazat mondom *én bizony*, méltó vagyok meghalni.

A Tournier-féle kiadásban:

ΙΟΚΑΣΤΗ

Πῶς εἶπας; ἢ τέθνηκε Οἰδίπου πατήρ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Εἰ μὴ λέγω τάληθές, ἀξιῶ θανεῖν.

Prózai fordításban:

Iokaszté

Hogy mondd? Talán meghalt *Oidipusz apja*?

Hírnök

Ha nem az igazat mondom, méltó vagyok meghalni.

Babits Mihály fordítása:

Iokaszté

Mit szólsz? *Oidipus apja* meghalt? Igaz ez? 943

Hírnök

Ha nem mondok igazat, haljak meg *magam*. 944

Az L és A jelű kódexek hagyománya egységes a 943. sor „Polübosz” szavát illetően, bár a sor utolsó metrumára eső szótagok több kódexben más és más szöveget adnak – ez szövegromlásra utal. Az L és A kódexre támaszkodó Masqueray-féle kiadás a „Πόλυβος; Εἰ δὲ μὴ” szövegváltozatot adja a főszövegben.

A filológusok különféleképpen javították a sort. Tournier görög főszövege, melyet Babits is alapul vett, Johann August Nauck (1822–1892) változatát hozza a szóban forgó helyen: „Οἰδίπου πατήρ;”, a kritikai megjegyzésben a magyarázattal: „Nem hihető, hogy Szophoklész itt megszakította volna a stichomythia-t [váltakozva egy-egy megszólalás egy-egy sor terjedelmű], csak azért, hogy néhány felesleges szóval meghosszabbítsa a hírnök válaszát. Nauckkal együtt „Polybos” helyett a teljesen természetes „Oidipou pater” kifejezést használjuk.”

Ebben a sorban (943.) megmutatkozik az eltérés Babits fordítása és a mellette közölt görög szöveg között.

A Tournier-féle kiadás azonban a kritikai megjegyzésben utal egy másik javításra is, Dindorf változatára, mely az egész 944. sor értelmét megváltoztatja:

Dindorf javaslata:

τέθνηκεν· εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς ἄξιῳ θανεῖν

Prózai fordításban:

Meghalt. Ha nem [ti. nem halt meg Oidipusz apja], méltó vagyok meghalni *magam*.

Ebből a szövegváltozathoz, mely nem az alapul vett Tournier-féle főszövegben, hanem a kritikai jegyzetekben olvasható, Babitsot az „αὐτός” (a.m. „magam”) szó inspirálhatta. Magyar fordítása – filológiai értelemben véve, nem pedig költői értékét tekintve – nem egyezik a Parthenon-kiadásban melléttett Masqueray-féle főszöveggel, de teljesen az alapul vett Tournier-féle változattal sem.

Összefoglalás

Moravcsik Gyula klasszika-filológus, bizantinológus hagyatékában, mely az MTA KIK Kézirattárában található, egy külön kis tékában őrződtek meg Babits Mihály Szophoklész-fordításainak dokumentumai, közöttük négy, Moravcsik Gyulának szóló levele is 1941-ből. Moravcsik Gyula mint a Parthenon Egyesület igazgatótanácsi tagja, *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai* könyvsorozat szerkesztője vett részt Szophoklész két drámája (*Oidipusz király*, és *Oidipusz Kolónosban*) kétnyelvű kiadásának munkáiban, így került munkakapcsolatba Babits Mihállyal. A dolgozatban a Moravcsik-hagyatékban fellelhető levelek és egyéb iratok alapján, más források bevonásával is rekonstruáljuk a kiadás történetét, és rávilágítunk a fordító és a szerkesztő (a költő és a filológus) nézőpontjának alapvető különbségére. A kiadástörténetet az eddig nyomtatásban még meg nem jelent levelek teljes szövegű közlése illusztrálja.

Hivatkozott irodalom

BABITS Mihály, ford., „*Oedipus király*. Sophokles tragédiája” = *Nyugat*, 17(1924), 12, (1924. július 1.), 1–35.

BABITS Mihály, ford., *Oedipus király és egyéb műfordítások*, Athenaeum, Bp., [1931].

BABITS Mihály, ford., bev., *Sophokles, Oidipus király – Oidipus Kolónosban*, szerk. Moravcsik Gyula, 1. kiadás, Franklin, Bp., 1942 (A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai).

BABITS Mihályné, „*Tekintetes Szerkesztőség!...*” [Babits Mihályné válasza Balogh József „Babits, a himnusz-fordító” c. írására] = *Magyar Csillag*, 3(1943), 3, (1943. február 1.), 186–187.

BALOGH József, „*Amor sanctus – Babits, a himnusz-fordító*” = *Magyar Csillag*, 3(1943), 1, (1943. január 1.), 15–24.

BALOGH József, „*Válasz özv. Babits Mihálynénak*” = *Magyar Csillag*, 3(1943), 4, (1943. február 15.), 251–252.

- BARANYAI Lipót, *A klasszikus kultúra és a mai ember*, Bp., Parthenon Egyesület, 1940.
- BELIA 1980 = *Babits Mihály Beszélgetőfüzetek I–II*, szöveggond., jegyz., bev. Belia György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.
- BORZSÁK István, „*Balogh József*” = *Antik Tanulmányok*, 1(1954), 143–144.
- CSÉVE, PAPP 1993 = *Babits Mihály kéziratai és levelezése (katalógus), II–III, Levelezés*, szerk. Cséve Anna, Papp Mária, Bp., Argumentum, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1993 (Klasszikus magyar írók kéziratának és levelezésének katalógusa, 3).
- DEVECSERI Gábor, „*Babits Mihály Sophoklés-fordításai*” = *Jelenkor*, 4(1942), 5, 7–8.
- FARKAS Mária, *A Nouvelle Revue de Hongrie mint kultúráközvetítő folyóirat*, Bp., Gondolat, 2004 (Doktori Mestermunkák).
- HAFNER Zoltán, „*Beszélgetés Hubay Miklóssal Balogh Józsefről*” = „*Nem sülyed az emberiség!*”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. Jankovics József, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 931–938.
- KABDEBŐ Lóránt, „*A költő és egy szerkesztő*” = *Mint különös hírmondó, Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, szerk. Kelevéz Ágnes Bp.: Petőfi Irodalmi Múzeum, Népművelési Propaganda Iroda, 1983 (A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 16), 185–213.
- KUBINYI 1947 = „*Sophokles: Oidipus király, Oidipus Kolonosban*, fordította és bevezette Babits Mihály, ism. Kubinyi Mária, Bp., Franklin Társulat, Parthenon 1942 (A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai), 1. és 2. kiad., 8. 216, illetve 218 l.” = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 70(1947. május), 121–126.
- MASQUERAY 1928–1929. = *Sophocle I: Ajax, Antigone, Oedipe-Roi, Électre, II: Les Trachiniennes, Philoctète, Œdipe à Colone, Les Limiers*, 2e éd., éd., trad., comm. Paul Masqueray, Paris, Les Belles Lettres, 1928–29 (Collection Guillaume Budé). 1922-es első kiadását ld. https://books.google.fr/books?id=rUk3AQAIAAJ&printsec=front-cover&hl=hu&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (letöltve: 2025. 10. 15.)
- MELICH János *köszöntő beszéde Babits Mihály 1. tag székfoglalója alkalmából 1941. március 3-án* = *Akadémiai Értesítő*, 51(1941), 162.
- [MORAVCSIK Gyula], *A Parthenon-könyvek szabályzata*, Bp., Franklin, 1941.
- PAPP 2010 = *Török Sophie naptárai 1921–1941, I–II*, szerk., szöveggond., jegyz., tanulm., Papp Zoltán János, Budapest, Argumentum, 2010.
- RITÓÓK Zsigmond, „Nagy kezdeményezések az ókortudományban”, előadás, MTA I. Osztály, 2001. https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_Eloadasok_tara/Nagy_kezdemenyek_az_Akademian_20001106/Ritook_Maroth_okortudomanyban_20011106.pdf (letöltve: 2025. 03. 13.).
- SÁNDOR István, *Emlékezés Baranyai Lipótra (1894–1970), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagjára*, Bp., MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, kézirat, k. n., <https://real.mtak.hu/179372/> (letöltve: 2025. március 13.)
- SIPOS 1999. = „*Engem nem látott senki még*”, *Babits-olvasókönyv I–II*, szerk., vál., szöveggond., jegyz. Sipos Lajos, Bp., Historia Litteraria Alapítvány, Korona, 1999 (Babits-könyvtár, 4–5).

TOURNIER, Desrousseaux 1886 = Les tragédies de Sophocle. Texte grec, publ., comm. par Édouard Tournier, 3ème tirage revu par A. M. Desrousseaux. Paris, Librairie Hachette et Cie, 1886. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015050603466&seq=7> (letöltve: 2025. 10. 15.)

Krähling, Edit

The Poet and the Philologist – Documents of Mihály Babits’s Translation of Sophocles in the Manuscript Bequest of Gyula Moravcsik

The manuscript bequest of Gyula Moravcsik, classical philologist and Byzantinist, preserved in the Manuscript Department of the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences (MTA KIK), contains a small collection of documents relating to Mihály Babits’s translations of Sophocles, including four letters addressed to Moravcsik from 1941.

Moravcsik, as a member of the board of directors of the Parthenon Association (*Parthenon Egyesület*) and editor of the Parthenon Bilingual Classics series (*A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai*), took part in preparing the bilingual editions of two of Sophocles’ tragedies – *Oedipus Rex* and *Oedipus at Colonus* – thus entering into professional collaboration with Mihály Babits.

Based on letters and other materials preserved in the Moravcsik bequest, as well as additional archival sources, this study reconstructs the history of the publication and sheds light on the fundamental difference in perspective between translator and editor – that is, between poet and philologist.

The history of the edition is further illustrated by the complete publication of letters that have not previously appeared in print.

Keywords: 20th century, philology, translation, Mihály Babits, A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai, Sophocles, *Oedipus Rex*, *Oedipus at Colonus*, Gyula Moravcsik.